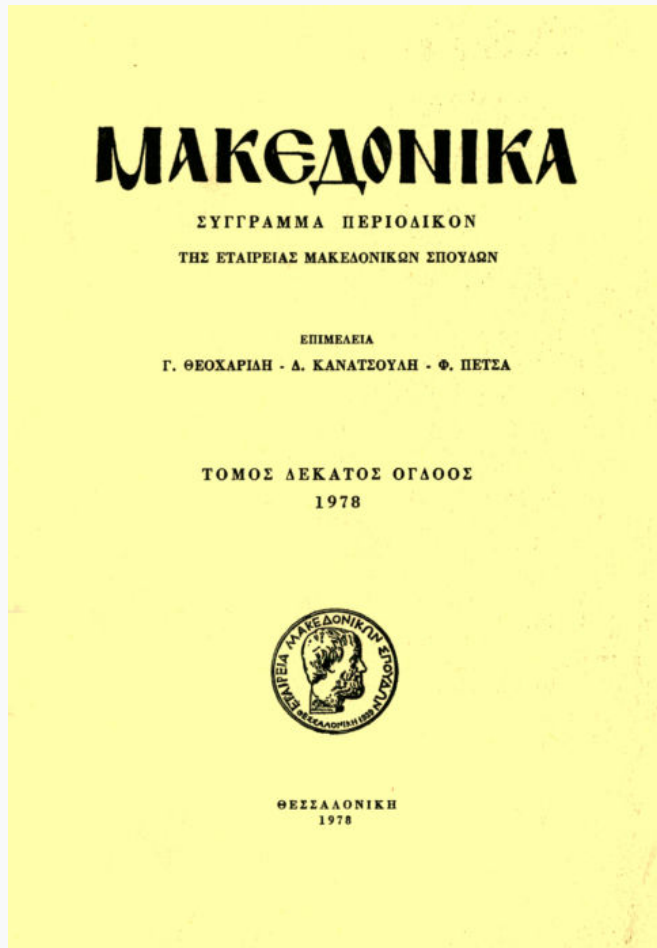

Μακεδονικά

Τόμ. 18, Αρ. 1 (1978)

Μια εξαφανίσθεισα μεγάλη μονή της Θεσσαλονίκης: η μονή του Προδρόμου

Γ. Ι. Θεοχαρίδης

doi: [10.12681/makedonika.484](https://doi.org/10.12681/makedonika.484)

Copyright © 2014, Γ. Ι. Θεοχαρίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Θεοχαρίδης Γ. Ι. (1978). Μια εξαφανίσθεισα μεγάλη μονή της Θεσσαλονίκης: η μονή του Προδρόμου. *Μακεδονικά*, 18(1), 1-26. <https://doi.org/10.12681/makedonika.484>

ΜΙΑ ΕΞΑΦΑΝΙΣΘΕΙΣΑ ΜΕΓΑΛΗ ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ Η ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ

Ἐκ τῆς ἀφηγήσεως τοῦ Ἰωάννου Ἀναγνώστου εἶναι γνωστὸν ὅτι μετὰ τὴν ἄλλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης τὸ 1430 ὑπὸ τῶν Τούρκων ὁ σουλτᾶνος Μουράτ Β' κατέλαβε καὶ μετέτρεψε σὲ τζαμιά εἰς τὴν καταληφθεῖσαν πόλιν δύο μόνον κατ' ἀρχὰς χριστιανικὰ ἱδρύματα, τὸν ναὸν τῆς Ἀχειροποιήτου καὶ τὴν μονὴν Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου. Ἡ μονὴ αὐτὴ τοῦ Προδρόμου, προσθέτει ὁ Ἀναγνώστης, εἶχε καὶ ἄλλοτε (π ρ ὀ χ ρ ὀ ν ο ν) καταληφθῆ ὑπὸ τῶν Τούρκων. Τὸ πασίγνωστον χωρίον τοῦ Ἀναγνώστου ἔχει κατὰ λέξιν ὡς ἑξῆς: ... *τούσδε τοὺς ἱεροὺς οἴκους παρακάτεσχε (ὁ Μουράτ Β'), τὸν τ' ἐπὶ μέσης τῆς πόλεως ναὸν τῆς Ἀχειροποιήτου Παρθένου καὶ Θεοτόκου καὶ τὴν εἰς ὄνομα πάλαι τιμωμένην τοῦ τιμίου Προδρόμου μονὴν ἱεράν, τὸν μὲν (τὸν ναὸν δηλαδὴ τῆς Ἀχειροποιήτου) ὡς σύμβολον νίκης καὶ τῆς γεγενημένης ἀλώσεως, τὴν δ' (τὴν μονὴν δηλαδὴ τοῦ Προδρόμου) ὡς καὶ πρὸ χρόνων παρὰ τῶν Τούρκων ληφθεῖσαν καὶ εἰς συναγωγὰς αὐτῶν τούτους μετήμειρε*¹.

1. Ἰωάννου Ἀναγνώστου, Διήγησις περὶ τῆς τελευταίας ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης, κεφ. 18, Ἐκδ. Βόνν. σ. 520 (Τόμ. Γ. Φραντζῆ). Ἐκδ. Γιάννη Τσάρα, Θεσσαλονίκη 1958, σ. 56.—Ὁ ἴδιος ὁμοῦς ὁ Ἀναγνώστης περαιτέρω λέγει ὅτι ὁ Μουράτ Β' κατέλαβεν ὄλους τοὺς ναοὺς καὶ ὄλας τὰς μονὰς τῆς πόλεως: Κεφ. 20 (Βόνν. σ. 523, Τσάρα σ. 60): *Πρῶτον μὲν ψήφρον ἐξήνεγκεν, οἶαν οὐδ' ἐν ὀνείροις ἰδὼν οὐδέίς ποτε προσεδόκησεν ἄν. Ἡ δ' ἦν πάσας μὲν ληφθῆναι μονὰς καὶ νεῶς, πάσας δὲ προσόδους αὐτῶν καὶ τὰ κτήματα ἀφαιρεθῆναι. Ἀκόμη περαιτέρω ὁ ἴδιος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Μουράτ ἐχάρισε τὰς μεγαλυτέρας καὶ ὄραιστερας μονὰς καὶ οἰκίας εἰς τοὺς ἀξιώματούχους του καὶ ἄφησεν εἰς τοὺς Χριστιανούς, κατόπιν διαβήματος τοῦ Μητροπολίτου τῆς πόλεως, μόνον τοὺς τέσσαρας ναοὺς, οἱ ὀποῖοι ἐλέγοντο καθολικοὶ, ἐνῶ ὄλους τοὺς ἄλλους ναοὺς καὶ μονὰς διέθεσεν εἰς ὄσους θὰ ἤρχοντο νὰ κατοικήσουν τὴν πόλιν Τούρκους ἀπὸ ἄλλους τόπους καὶ δι' ὄσους Τούρκους ὁ ἴδιος ἔφερεν ἀπὸ τὰ Γιαννιτσία: Κεφ. 20 (Βόνν. σ. 524, Τσάρα σ. 60/2): *τότε δὴ τὰς μὲν τῶν μονῶν ὄσαι δὴ μεζῶους καὶ πρὸς κάλλος φαιδρότεραι, τοῖς οἰκείοις αὐτῶ καὶ ὄσων ἐν ἀξιώμασιν ἐδοκρῆσατο, ὄμοίως δὲ καὶ τῶν οἰκιῶν ὄσαι δὴ καλλίους ἦσαν τῶν ἄλλων εἰς τε κάλλος καὶ μέγεθος, μόνους ἡμῖν τοὺς τέσσαρας νεῶς, οἱ καὶ καθολικοὶ λέγονται, καταλειοπῶς, πολλὴν τὴν σπουδὴν ἐπὲρ τοῦτων τοῦ ποιμένος εἰσενεγκόντος. Τὰς δὲ γε λοιπὰς ἀπάσας οἰκίας καὶ τοὺς νεῶς σκεδὸν πάντας διορῆσατο τοῖς τ' ἀπ' ἄλλων τόπων ἐβελήσασιν ἴσως τὴν πόλιν, ἀπθ' ἦς οἰκοῦσιν, ἐλέσθαι παρασχεθῆναι καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν Γενητζῶν ἀπαναστάσι Τούρκοις. Τὰς πληροφορίας αὐτὰς τοῦ Ἀναγνώστου ὁ Γιάννης Τσάρας, ἔ. ἀ., σ. 89-90, εἰρῆσκει ἀντιφατικὰς καὶ πιστεῖει ὅτι ἀποτελοῦν ἀδεξιότηας, αἱ ὀποῖαι μαρτυροῦν ἐργασίαν διασκευαστοῦ τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου τοῦ Ἀναγνώστου. Πρόκειται ὄμως ἄπλῶς περὶ τριῶν σταδίων τῆς ἀλώσεως. Κατὰ τὸ πρῶτον ὁ νικητῆς Σουλτᾶνος εἰσέρχεται θριαμβευτῆς εἰς**

Ἡ κατάληψις τῆς Ἀχειροποιήτου τὸ 1430 ὑπὸ τοῦ Μουράτ Β', ὡς συμβόλου *νίκης καὶ τῆς γεγεννημένης ἀλώσεως* κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν Σουλτάνων μαρτυρεῖται καὶ ὑπὸ τῆς σωζομένης σήμερον μελανῆς ἐπιγραφῆς εἰς τὸν ὄγδοον ἀπ' ἀνατολῶν κίονα τῆς βορεινῆς κιονοστοιχίας τοῦ ναοῦ: «Ὁ Σουλτάνος Μουράτ Χάν κατέλαβε τὴν Θεσσαλονίκην 833» (τῆς Ἐγίρας= 1429-1430). Παρομοίᾳ ἐπιγραφῇ ὑπῆρχεν ἀνάγλυφος καὶ εἰς τὴν βάσιν τοῦ κατεδαφισθέντος μιναρῆ τοῦ μνημείου¹. Εἶναι βέβαιον λοιπὸν ὅτι τὴν Ἀχειροποιήτου ἐξέλεξεν ὁ Μουράτ Β', ὡς σύμβολον τῆς νίκης αὐτοῦ καὶ τῆς θρησκείας του, διὰ τὴν εὐχαριστήσῃ τὸν Ἀλλάχ εἰς αὐτὴν καὶ τὴν μεταβάλλῃ εἰς τουρκικὸν τέμενος. Κατόπιν τούτου, ὡς γνωστόν, τὸ μνημεῖον ἔκτοτε ὠνομάζετο ἐπὶ Τουρκοκρατίας Ἐσκι-Τζουμά (=Παλαιὸν Προσκύνημα) ἢ συνηθέστερον Ἐσκι-Τζαμί (=Παλαιὸν Τέμενος) καὶ οὐδέποτε ἄλλως².

τὴν ἡττηθεῖσαν ἑλληνικὴν ἀκόμη πόλιν καὶ κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν Σουλτάνων καταλαμβάνει συμβολικῶς ναὸν τῶν ἀπίστων, εἰς τὸν ὅποιον προσεύχεται εὐχαριστῶν τὸν Ἀλλάχ διὰ τὴν νίκην καὶ τὸν ὅποιον καθιερώνει οὕτως ὡς τουρκικὸν πλέον τέμενος (τζαμί). Κατὰ τὸ δεύτερον στάδιον ἡ πόλις εἶναι πλέον τουρκικὴ καὶ ὅλα τὰ κτίσματα τῆς ἀνήκουον πλέον εἰς τὸν Σουλτάνον, ὁ ὅποιος διαθέτει αὐτὰ κατὰ βούλησιν. Κατὰ τὸ τρίτον, ἀφοῦ ἠρέμῃσαν τὰ πράγματα, ὁ Σουλτάνος μὲ τὴν μεσολάβησιν τοῦ πνευματικοῦ ἀρχηγοῦ τῶν ἀπίστων (μητροπολίτου Γρηγορίου, βλ. L. Petit εἰς EO 5, 1901-1902, 96, ἀρ. 75. Ἄ π. Βακαλόπουλον εἰς «Γρηγόριος Παλαμάς» 20, 1936, 30 καὶ Τοῦ αὐτοῦ, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, 1354-1833, Θεσσαλονικὴ 1969, σ. 105) κάνει μερικὰ παραχωρήσεις εἰς τοὺς ἐπανελθόντας κατοίκους διὰ τὰς θρησκευτικὰς τῶν ἀνάγκας φροντίζων παραλλήλως διὰ τὰς τῶν αὐτῶν τῶν νέων Τούρκων κατοίκων. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν ἀντίφασις καὶ ἡ θεωρία τοῦ Γιάννη Τσάρα εἰς αὐτὸ τοῦλάχιστον τὸ σημεῖον δὲν θεμελιώνει ὑπερξῆν διασκευαστοῦ.

1. Στ. Πελεκανίδης, Παλαιοχριστιανικὰ μνημεῖα Θεσσαλονίκης. Ἀχειροποιήτου-Μονὴ Λατοῦμου, Θεσσαλονικὴ 1949, σ. 13 (Ἐκδόσις τῆς Ἐταιρείας τῶν Φίλων τῆς Βυζαντινῆς Μακεδονίας). - Ἄ π. Βακαλόπουλον, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σ. 90. - Βλ. τὴν εἰς τὴν βάσιν τοῦ μιναρῆ τοῦ τζαμιοῦ ἐντοιχισμένην τουρκικὴν ἐπιγραφὴν τοῦ 1430 μετὰ μίᾳς ἄλλης τοῦ 1594 εἰς τὸ ἔργον τῶν Ch. Texier - P. Pullan, Byzantine Architecture, London 1864, σ. 145/7.

2. Ὅσα λέγει ὁ M. Kiel, Notes on Some Turkish Monuments in Thessaloniki, «Balkan Studies» 11,1(1970) 128, περὶ ὑπάρχοντος βυζαντινοῦ ὀνόματος τοῦ μνημείου Ἁγία Παρασκευὴ ἀποτελοῦν ἰδικὸν του ἀναχρονισμόν. Ἡ Ἀχειροποιήτου οὐδέποτε ὠνομάσθη κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν Ἁγία Παρασκευὴ. Ἡ ἐνίοτε ἀπαντῶσα ἐπὶ Τουρκοκρατίας ὀνομασία τοῦ μνημείου ὡς Ἁγία Παρασκευὴ εἶναι μεταγενεστέρη ἑλληνικὴ παράφρασις τοῦ τουρκικοῦ Ἐσκι-Τζουμά, ἀφοῦ Τζουμά σημαίνει καὶ τὴν ἡμέραν τῆς εβδομάδος Παρασκευῆν τῶν Χριστιανῶν, οἱ δὲ Τοῦρκοι κατ' αὐτὴν προσηύχοντο εἰς τὰ τζαμιά καὶ ὠνομάζον αὐτὴν ἡμέραν Προσκυνηματος, τουρκιστὶ τζουμά. Κατὰ τὸν Ἄ π. Βακαλόπουλον, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονίκης μικρὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς τοῦ 1430 ὑπὸ τῶν Τούρκων, «Γρηγόριος Παλαμάς» 20(1936) 3-19 (τοῦ ἀνατύπου), εἰς τὴν ἑλληνικὴν παράφρασιν συνετέλεσε καὶ ἡ γειτνίασις ναοῦ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ἐξαφανισθέντος ἐνωρίς.

Ἐξέλεξε δὲ τὴν Ἀχειροποίητον, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὁ Μουράτ Β', διότι ἦτο μνημεῖον τῶν ἀπίστων, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται εἰς τὸ κέντρον τῆς πόλεως καὶ παρουσιαζε τὸν μεγαλύτερον καὶ καταλληλότερον δι' ὁμαδικὴν προσευχὴν τῶν πιστῶν ἐσωτερικὸν χῶρον μετὰ ἴσως τὸν Ἅγιον Δημήτριον¹.

Ἡ κατάληψις ὁμοῦ τῆς μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου ὡς καὶ *πρὸ χρόνων παρὰ τῶν Τούρκων ληφθείσης* θέτει προβλήματα. Πότε δηλαδὴ *πρὸ χρόνων* κατελήφθη; Ποία εἶναι ἡ ἱστορία τῆς καὶ ποῦ εὕρισκετο ἡ μονὴ ἐντὸς τῆς πόλεως τῆς Θεσσαλονίκης; Εἰς τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ θὰ προσπαθήσῃ νὰ δώσῃ ἀπάντησιν ἡ παροῦσα μικρὰ μελέτη.

1. Κατὰ τὴν ἀφήγησιν τοῦ Δούκα ὁ Μουράτ Β' μετέβη καὶ εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καί, ἀφοῦ ἐθυσίασεν ἐκεῖ ἰδίαις χερσὶ κριὸν καὶ προσπυχήθη ἐντὸς αὐτοῦ, ὤρισεν νὰ παραμείνῃ ὁ ναὸς εἰς χεῖρας τῶν Χριστιανῶν: Δούκας, ἔκδ. Βόνν., 29, σ. 201, 3-6: *Τὰ δὲ τῶν μοναστηρίων κρειττότερα, ὡς αἱ φῆμαι πανταχοῦ ἐκηρύττοντο, ἐποίησε βωμοῦς τῆς αὐτῶν θρησκείας, πλὴν τοῦ ναοῦ τοῦ μεγάλου μάρτυρος Δημητρίου· καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ εἰσελθὼν καὶ θύσας κριὸν ἕνα οἰκείαις χερσὶ, προσήξατο, εἶτα ἐκέλευσε τοῦ εἶναι ἐν χερσὶ χριστιανῶν· πλὴν καὶ τὸν τοῦ τάφου κόσμον καὶ τοῦ ναοῦ καὶ τῶν αὐτῶν ἅπαντα οἱ Τούρκοι ἐνοσφίσαντο, τοίχους μόνους ἀφέντες κενούς.* Ταῦτα φαίνονται περιέργα πράγματα. Τί νόημα ἔχει ἡ προσευχὴ τοῦ Μουράτ Β' εἰς τὸν Ἅγιον Δημήτριον, ἀφοῦ αὐτὴ δὲν εἶναι ἡ νικητήριος προσευχὴ, ἡ ὁποία ἐγένετο εἰς τὴν Ἀχειροποίητον, καὶ πῶς χριστιανικὸς ναὸς, εἰς τὸν ὁποῖον προσπυχήθη τοῦρκος Σουλτάνος, καὶ δι' ὃ πορηθῆς τῆς πόλεως, ἀφέθη εἰς τοὺς Χριστιανούς καὶ δὲν ἐγένετο τζαμί; Πράγματι ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου κατελήφθη διὰ πρώτην φοράν ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἐγένετο τζαμί ἐπὶ Βαγιαζίτ Β' (1481-1512) καὶ εἰς ἔτος Ἐγίρας 898 (= 1491), συμφώνως πρὸς ἀνάγλωστον ἀραβικὴν ἐπιγραφὴν, εὕρισκομένην πρὸ τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ 1917 εἰς τὸ ὑπερῶρον τῆς πόλεως τοῦ Νάρθηκος. Βλ. Μ. Κ i e l, Notes κ.λ., ἔ. ἄ., σ. 142/3 (μεταγραφὴ καὶ ὀρθὴ ἀγγλικὴ μετάφρασις). Βλ. παλαιότερον Γ. καὶ Μ. Σ ω τ η ρ ί ο υ, Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης, ἐν Ἀθήναις 1952, σ. 228 (καὶ εἰκ. 92 εἰς σ. 229), ὅπου ἀνεπαρκῆς ἑλληνικὴ μετάφρασις καὶ ἀναγραφὴ παλαιότερων ἀπεικονίσεων τῆς ἐπιγραφῆς (βλ. καὶ σ. 71, ὅπου καὶ ἐσφαλμένον ἔτος Ἐγίρας 988 = 1492-3). Ἡ ἐνθύμισις τοῦ ὑπ' ἀριθ. 18 κώδικος τῆς Λαύρας τοῦ Ἁθω, καθ' ἣν τῷ ζα' (1493) μηνί Ὀκτωβρίῳ ἐπῆραν οἱ Ἀγαρηνοὶ τὸν Ἅγιον Δημήτριον Θεσσαλονίκης («Γρηγόριος Παλαμᾶς» 1, 1917, 561) δὲν ἔμπορεῖ νὰ διαφεύσῃ τὴν ἀραβικὴν ἐπιγραφὴν καὶ τὸ ἔτος 1491. Παρέμεινε λοιπὸν ὁ ναὸς τῶν Ἁγίων Δημητρίου εἰς χεῖρας τῶν Χριστιανῶν ἐπὶ ἐξήκοντα ἔτη μετὰ τὸ 1430 καὶ τὸ προσκύνημα τοῦ Μουράτ Β' εἰς αὐτόν. Ἴσως ἔμπορεῖ νὰ δοθῇ εἰς τὸ προσκύνημα τούτο, καὶ εἰς τὴν ἐλλειψὶν τῶν ἀναμενομένων συνεπειῶν, κάποια ἐρμηνεία. Ὁ Ἅγιος Δημήτριος ἐλατρεύετο ὑπὸ τὸ ὄνομα Κασίμ καὶ ὡς ὠμοεθναῶς ἅγιος. Λέγει ὁ Μ. Κ i e l, Notes κ.λ., ἔ. ἄ., σ. 143: «according to popular islamic beliefs, Demetrius and Kasim are identical as are other great saints of the two religions, Georgius and Hidr Ilias, the popular moslem saint. It was on this account that the church of St. Demetrius was renamed Kasimiye». Ἡ θυσία κριοῦ δεικνύει ὅτι ὁ Μουράτ Β' ἐντὸς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου λατρεῖται ἅγιον τοῦ Ἰσλάμ, τὸν Κασίμ. Τὸ προσκύνημά του δὲν ἔχει πολιτικὴν σημασίαν, ἀλλ' εἶναι προσωπικὴ εὐσεβῆς πρᾶξις καὶ ὁ ναὸς δὲν καθιεροῦται ὡς τζαμί. Ἐφ' ὅσον δὲ δὲν χρειάζεται ἀκόμη διὰ τὰς θρησκευτικὰς ἀνάγκας ὠμοεθνατικὸν πληθυσμὸν, ἀνυπάρκτου ἀκόμη, ἀφίεται εἰς χεῖρας τῶν Χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι καὶ αὐτοὶ λατρεύουσι τὸν Κασίμ ὡς Ἅγιον Δημήτριον. Οἱ Τούρκοι ὁμοῦ ληηλατοῦν τὸν ναὸν, ἀφοῦ εἶναι ναὸς ἀπίστων.

Ἡ μονὴ Προδρόμου δὲν θὰ ἠμποροῦσε νὰ εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὴν πρώτην παράδοσιν τῆς Θεσσαλονίκης εἰς αὐτοὺς τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1387, εἰς ὑποτέλειαν τῶν ὁποίων ἡ πόλις παρέμεινε μέχρι τοῦ 1391. Τοῦτο, διότι τότε δὲν ἐγένετο ἄλωσις τῆς πόλεως κατόπιν πολέμου, ἀλλὰ παράδοσις αὐτῆς εἰς τὸν Χαϊρεδδίν-Πασσάν καὶ ἡ πόλις ἀφέθη εἰς τὴν μεγαλοφυχίαν τοῦ Μουράτ Α'¹. Ὁ δὲ Μουράτ Α' «δὲν ἐνσωμάτωσε τότε τὴν Θεσσαλονίκη στὴν αὐτοκρατορία του, ἀλλὰ ἀρκέστηκε νὰ εἰσπράττη τὸν φόρο ὑποτελείας, τὸ χαράτς. Ἀναγνώρισε ἀκόμη τὸ κοινοτικὸ καθεστῶς καὶ ἐπέτρεψε τὴν ἀπρόσκοπη λειτουργία του, ὥστε οἱ κάτοικοι νὰ εἶναι σχεδὸν ἐλεύθεροι. Τὸ πολὺ, ὅπως εἶχε κιόλας παρατηρήσει ὁ Tafrahi, ὁ σουλτάνος, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν καταβολὴ τοῦ φόρου, νὰ εἶχε ζητήσει καὶ τὴν ἐγκατάστασι μικρῆς φρουρᾶς μέσα στὴν πόλη»². Οὔτε θριαμβευτικὴ εἰσόδος λοιπὸν νικητοῦ Σουλτάνου, οὔτε συμβολικὴ κατάληψις χριστιανικοῦ ναοῦ, οὔτε κυριαρχικὰ δικαιώματα νικητοῦ ἐπὶ ἀκινήτων, οὔτε, τέλος, τουρκικὸς πληθυσμὸς, ἔχων ἀνάγκην τεμένους διὰ τὴν λατρείαν του, ὑπῆρξε.

Ἐπομένως, ἡ μονὴ Προδρόμου εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ Τούρκων κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον τουρκικῆς κατοχῆς τῆς Θεσσαλονίκης, ὅταν κατὰ τὰ μέσα τοῦ 1391 ὁ Βαγιαζίτ Α' ὠργισμένος ἐκ τῆς δραπετεῦσεως τοῦ Μανουήλ Β' ἐκ τοῦ στρατοπέδου του, *εἶλε καὶ Θεσσαλονίκην καὶ τὰ μετὰ τὴν Θεσσαλονίκην χωρία*³. Οἱ Θεσσαλονικεῖς ἐπεχείρησαν νὰ ἀντισταθοῦν καὶ ἡ κατάληψις τῆς πόλεως ὑπῆρξεν αὐτὴν τὴν φορὰν βιαία. Ὁ Βαγιαζίτ Α', ὅπως λέγεται ἀργότερον εἰς ὁμιλίαν τοῦ υἱοῦ του Μουσᾶ, ὁ (πατὴρ του) *τὴν Θεσσαλονίκην... διὰ πολλῶν ἰδρωτῶν ἐκληρώσατο καὶ τοὺς βομῶν τῶν ἐιδῶλων εἰς ἱερὰ τεμένη τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ προφήτου μετέστητων*⁴. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Ἀπ. Βακαλοπούλου ὁ Βαγιαζίτ Α', θὰ ἄφησεν ἀρκετὰς ἐκκλησίας καὶ μονὰς εἰς χεῖρας τῶν Χριστιανῶν καὶ ἀργότερον, μετὰ τὴν πρεσβείαν τοῦ μητροπολίτου Ἰσιδώρου, οἱ Χριστιανοὶ «θὰ ξαναπῆραν πίσω τὶς περισσότερες ἐκκλησίες καὶ τὰ μοναστήρια. Ἄλλωστε θὰ ἔμεναν ἀχρησιμοποίητες ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἐφ' ὅσον δὲν εἶχαν ἐγκαταστήσει μέσα στὴ Θεσσαλονίκη συμπαγεῖς πληθυσμοὺς ὁμοεθνῶν»⁵. Ἡ Θεσσαλονίκη παρέμεινεν ὑπὸ τουρκικὴν κατοχὴν ὑπὸ τοῦ 1391 μέχρι τοῦ 1403, ὁπότε, μετὰ

1. R. Loenert z, Manuel Paléologue et Démétrius Cydonès, EO 36(1937) 481 - P. Charanis, Les Βραχέα Χρονικά comme source historique, «Byzantion» 13 (1938) 359 κ.ε.

2. Ἀπ. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σ. 61 καὶ σημ. 3. Βλ. παλαιότερον τοῦ αὐτοῦ, Οἱ δημοσιευμέναι ὁμιλίαι τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Ἰσιδώρου ὡς ἱστορικὴ πηγή, «Μακεδονικά» 4(1956) 20-34.

3. Δούκας, ἐκδ. Βόνν. σ. 48-50, ἐκδ. Grecu σ. 77-79 - Χαλκοκονδύλης, ἐκδ. Βόνν., σ. 66, ἐκδ. Darko, I, σ. 60 κ.ε. - R. Loenert z, ἔ. ἀ., σ. 489.

4. Δούκας, ἐκδ. Βόνν., σ. 92, ἐκδ. Grecu, σ. 127.

5. Ἀπ. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σ. 62/3.

τὴν καταστροφὴν τοῦ Βαγιαζίτ Α' εἰς τὴν μάχην τῆς Ἀγκύρας τὸν Ἰούλιον τοῦ 1402, αὕτη ἀπεδόθη πάλιν ὑπὸ τῶν διαδόχων τοῦ Βαγιαζίτ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς.

Ὅτι ἡ μονὴ Προδρόμου κατελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων κατ' αὐτὴν τὴν περίοδον, 1391-1403, ὑπεστηρίζεται καὶ ἐκ τοῦ ἐξῆς: Κατὰ γνωστὸν πατριαρχικὸν γράμμα τοῦ ἔτους 1401 οἱ μοναχοὶ τῆς μονῆς Προδρόμου ἔχουν ἐκδιωχθῆ ἀπὸ τὴν μονὴν τῶν καὶ ἔχουν καταφύγει εἰς τὴν μονὴν Ἀκαπνίου προσκολλησάντες εἰς αὐτὴν τὰ ὀλίγα κτήματα ... ἄπερ ἡ κοσμικὴ ἐξουσία (πιθανότατα οἱ Τοῦρκοι) ἐφείσατο καὶ ἀφῆκε τοῖς δεδιδιωγμένοις μοναχοῖς (δηλαδὴ τοῖς Προδρομηνοῖς) ἀπὸ τῆς ἐαυτῶν μονῆς... Ὁ δὲ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης ἐντέλλεται ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου, ὅπως ἀποδώσῃ τοῖς πρώην μὲν Προδρομηνοῖς, νῦν δὲ Ἀκαπνιώταις «βιβάριον» (= ἰχθυοτροφεῖον) τῶν Προδρομηνῶν, τὸ ὁποῖον εἶχεν οὗτος προσκολλησεί εἰς τὰ ἰχθυοτροφεῖα τῆς Μητροπόλεως¹. Τὸ 1401 λοιπὸν οἱ μοναχοὶ τῆς μονῆς Προδρόμου δὲν ἔχουν ἐπανέλθει εἰς τὴν μονὴν τῶν καὶ εὐρίσκονται ἀκόμη ἐκτὸς αὐτῆς, ἀπομακρυνθέντες προφανῶς ἐξ αὐτῆς κατὰ τὴν δευτέραν τουρκικὴν κατοχὴν τῆς Θεσσαλονίκης (1391-1403) ἐπὶ Βαγιαζίτ Α', ἀφοῦ κατὰ τὴν πρώτην τοιαύτην (1387-1391) δὲν ἐγένοντο, ὅπως εἶδαμε, καταλήψεις κτισμάτων καὶ δὲν ὑπῆρξε κἀν τουρκικὴ κατοχὴ τῆς πόλεως. Οὕτως ἡ μονὴ Προδρόμου τοῦ Ἀναγνώστου, ἡ καταληφθεῖσα «πρὸ χρόνων» προσωρινῶς ὑπὸ τῶν Τούρκων, καὶ ἡ μονὴ Προδρόμου τοῦ πατριαρχικοῦ γράμματος, τῆς ὁποίας οἱ μοναχοὶ ἔχουν ἐκδιωχθῆ ἐκ τῆς μονῆς τῶν πρὸ τοῦ 1401, ταυτίζονται ἀναμφιβόλως, ὡς εἶχε παρατηρήσει ἡδη ὁ Α. Ξυγγόπουλος².

Ὡς ἐλέχθη ἤδη, τὴν 21ην Ἰουλίου τοῦ 1402 ἐγένετο ἡ ἀποφασιστικὴ μάχη τῆς Ἀγκύρας καὶ ἡ καταστροφή τοῦ Βαγιαζίτ Α' ὑπὸ τῶν Μογγόλων τοῦ Ταμερλάνου (Τιμοῦρ-Λέγκ) καὶ ἡ Θεσσαλονικὴ ἀπεδόθη ὑπὸ τῶν διαδόχων τοῦ Βαγιαζίτ Α' εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς³. Οὕτω τὸ 1405 ὁ Ἰγνάτιος ὁ ἐκ Σμολένσκ ἐπεσκέφθη τὴν μονὴν Προδρόμου ἐλευθέραν πλέον καὶ τὴν ἀναφέρει μεταξὺ τῶν σπουδαιότερων μονῶν (μετοχιῶν, ὅπως τὰς ὀνομάζει)

1. Miklosich-Müller, Acta Patriarchatus Constantinopolitani II, σ. 519 (κάτω), ἀριθμ. 660. Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἶναι ὁ Γαβριήλ. Βλ. V. Laurent, Le métropolitte de Thessalonique Gabriel (1397-1416/19) et le couvent de la Nea Moni, «Ἑλληνικά» 13(1954) 241-255, ὅπου ἡ παλαιότερα βιβλιογραφία.

2. Α. Ξυγγόπουλος, Μονὴ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἡ μονὴ τῆς Θεοτόκου; Θεσσαλονικὴ 1953, σ. 729. (Δημοσιεύματα τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Παράρτημα τῶν Ἑλληνικῶν ἀριθμ. 4. Προσφορὰ εἰς Στίλωνα Π. Κυριακίδη).

3. O. Tafrali, Thessalonique au XIVe siècle, Paris 1913, σ. 287 - F r. Dölger, Johannes VII, Kaiser der Romäer, 1390-1408, BZ 31(1931) 33 - Α π. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σ. 70.

της πόλεως Θεσσαλονίκης, την όποίαν περιηγήθη¹. 'Ακόμη μίαν φοράν μετά τόν 'Ιγνάτιον και πρό του 'Αναγνώστου αναφέρεται έλευθερά ή μονή Προδρόμου τό 1407 εις χρυσόβουλλον του 'Ιωάννου Ζ' Παλαιολόγου: ... *ετι οί της σεβασμίας... μνησής εύρισκόμειοι μοναχοί του τιμίου Προδρόμου και Βαππιστου του έν τή θεοσώστω πόλει Θεσσαλονίκη λαμβάνουσι και ουτοι αριθμόν πέμπτον* (πέντε είκοστά τέταρτα τών καρπών δεκαετίας της Κασσάνδρας)...². Τό 1430 μέ την όριστικήν κατάληψιν της Θεσσαλονίκης υπό τών Τούρκων ή μονή Προδρόμου, ώς είδομεν έκ του 'Αναγνώστου, κατελήφθη έκ τών πρώτων και έκτοτε άπετέλεσε τουρκικόν τέμενος³. Αυτό ήτο τό τέλος της ιστορίας της μονής Προδρόμου. "Ας ίδουμε τώρα και την ιστορίαν της Μονής εξ άρχής:

'Η μονή Προδρόμου ήτο πολύ παλαιά μονή, άφοδ αναφέρεται διά πρώτην φοράν εις χρυσόβουλλον του αυτοκράτορος Κωνσταντίνου Ζ' του Πορφυρογεννήτου (944-959) του έτους 946 και, όπως θά ίδουμε, επί της εποχής του αυτοκράτορος τούτου ιδρύθη. Πρόκειται λοιπόν διά μονήν του πρώτου ήμίσεως του 10ου αιώνος. Τό χρυσόβουλλον, τό όποιον την αναφέρει, δέν διεσώθη βεβαίως. Εύρίσκετο όμως εις την μονήν 'Ιβήρων του 'Αθωνος, δ-

1. Βλ. τό κείμενον του 'Ιγνατίου, μεταφρασμένον εις τά έλληνικά έκ της εκδόσεως της B. de K h i t r o w o, Itinéraires russes en Orient, Génève 1889, σ. 147, εις Μιχαήλ Θ. Λάσκαρι, Ναοί και μοναί Θεσσαλονίκης τό 1405 εις τό 'Οδοιπορικόν του έκ Σμολέσκ 'Ιγνατίου. Τόμος Κωνσταντίνου 'Αρμενοπούλου, «'Επιστ. 'Επετ. Νομ. και Οικον. 'Επιστημών του Πανεπιστ. Θεσσαλονίκης», τ. 5, Θεσσαλονίκη 1952, σ. 325.

2. Τό χρυσόβουλλον έδημοσίευσε τό πρώτον ό 'Αλέξ. Λαυριώτης εις «Νεολόγου 'Εβδομαδιαίαν 'Επιθεώρησιν» Β' (1892-1893) 342. 'Εδημοσιεύθη τό δεύτερον υπό 'Αρκαδίου Βατοπεδίου, 'Αγιορειτικά άνάλεκτα έκ του άρχείου της μονής Βατοπεδίου, «Γρηγόριος Παλαμάς» 3 (1919) 326/29. Αναφέρεται άλλως υπό Σπ. Λάμπρου, Τά πάτρια του 'Αγίου 'Ορους, ΝΕ 9(1912) 22-30, και υπό Σωφρ. Εύστρατιάδου, 'Ιστορικά μνημεία του 'Αθω, «'Ελληνικά» 2(1929) 364. Πρβλ. F. r. D ö l g e r, Johannes VII κ.λ., έ.ά., σ. 34. (Regesten, άριθμ. 3209).

3. Γεννῆται όμως ίσως μία άπορία: 'Αφοδ, όπως είδαμε, κατά την δευτέραν τουρκικήν κατάκτησιν της Θεσσαλονίκης (1391-1403) κατελήφθησαν υπό τών Τούρκων πολλοί ναοί και μοναί της πόλεως (σμφώνως πρός τους λόγους της άναφερθείσης όμιλίας του υίου του Βαγιαζίτ Μουσα) και άφοδ μεταξύ αυτών θά έπρεπε να ήτο και ή «πρό χρόνων ληφθείσα» μονή του Προδρόμου, πώς ό 'Αναγνώστης εμφανίζει ως αίτίαν της καταλήψεως της μονής του Προδρόμου υπό του Μουράτ Β' τό 1430 τό γεγονός δήθεν, ότι αυτή είχε καταληφθή και άλλοτε υπό τών Τούρκων, ώσαν να ήτο αυτή ή μοναδική καταληφθείσα τό 1391 μονή; Νά υποθέσωμεν ότι κατά την άλωσην της πόλεως τό 1391 ό Βαγιαζίτ Α' έκαμε την νικητήριον προσεχόν του ως κατακτητού εις την μονήν Προδρόμου και ουτω καθέρωσεν αυτήν ως μουσουλμανικόν πλέον τέμενος; Μονήν όμως εξέλεξε πρός τοϋτο, ενώ υπήρχον τόσοι μεγάλοι ναοί εις την πόλιν; 'Εάν δέν συμβαίνει τοϋτο, τότε διατί ό Μουράτ Β' τό 1430 κατέλαβε την μονήν Προδρόμου ειθώς εξ άρχής μετά της 'Αχειροποιήτου; 'Η άπορία παραμένει.

πως μανθάνομεν ἐκ τοῦ Καταλόγου τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκη, εἰς τὸν ὁποῖον ἀναφέρεται μὲ σύντομον ἀναγραφὴν τοῦ ἐκδίδοντος αὐτοκράτορος καὶ τοῦ παραλήπτου: 946. *Χρυσόβουλλον Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, δοθὲν τῷ ἐν Θεσσαλονίκῃ Μοναστηρίῳ τοῦ ἁγίου Προδρόμου*¹. Ἐκ τούτου περιελήφθη εἰς τὰ Regesten τοῦ Dölger ὑπ' ἀριθμ. 652². Πῶς ὁμως χρυσόβουλλον τοῦ 946 εὑρίσκετο εἰς τὴν μονὴν Ἰβήρων, ἀφοῦ τὸ 946 μονὴ Ἰβήρων δὲν ὑπῆρχεν ἀκόμη; Ἡ ἀπλῆ ἐξήγησις εἶναι, ὅτι ἡ μονὴ Προδρόμου ἐγένετο ἀργότερον μετόχιον τῆς ὑπαρχούσης πλέον μονῆς Ἰβήρων καὶ κατέθεσε τὸ ἀρχεῖον τῆς εἰς αὐτὴν ὡς μητέρα μονὴν. Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ὁμως χρυσόβουλλον δὲν εἶδε μὲ τὰ μάτια του οὔτε ὁ παλαιὸς Οὐσπένσκη, ἀλλὰ παρέλαβε τὴν πληροφορίαν διὰ τὴν ποτὲ ὑπαρξίν αὐτοῦ καὶ ἄλλων χρυσοβούλλων ἀπὸ ἓνα σιγίλλιον τοῦ *πατρικίου, ἀνθυπάτου, κριτοῦ τοῦ βήλου, βασιλικοῦ νοταρίου καὶ ἀναγραφέως τῆς δόσεως Λέοντος* τοῦ ἔτους 1044 ἢ 1059 ἢ 1074, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται σήμερον εἰς τὸ πρωτότυπον εἰς τὴν μονὴν Ἰβήρων, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ ἐκδότης αὐτοῦ Dölger. Τὸ ἔγγραφον αὐτὸ εἶναι Πρακτικόν, τὸ ὁποῖον ἐπιβεβαιώνει τὰς κτήσεις καὶ τὰ προνόμια τῆς μονῆς Ἰβήρων καὶ διὰ τὰ ὑποστηρίξει ταῦτα ἀναφέρει παλαιότερα χρυσόβουλλα αὐτοκρατόρων ἐκδοθέντα διὰ τὴν μονὴν αὐτὴν καὶ ἀποτελοῦντα τοὺς τίτλους ἰδιοκτησίας τῆς. Τὸ πᾶν ἐνδιαφέρειν αὐτὸ ἔγγραφον εἶχε σημειώσει παλαιότερον ὁ Dölger³, ἐδημοσίευσε δὲ αὐτὸ ἀργότερον ὁ ἴδιος ὀλόκληρον⁴. Ἀποσπῶμεν ἀπὸ αὐτὸ τὴν παράγραφον, ἡ ὁποία ἀφορᾷ εἰς τὸ ἀναφερθὲν χρυσόβουλλον τοῦ 946 καὶ τὴν μονὴν Προ-

1. Εὐλ. Κουρίλα, Λαυριώτου, Τὰ ἀγιορειτικά ἀρχεῖα καὶ ὁ κατάλογος τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκη. ΕΕΒΣπ. 7(1930) 210, ἀριθμ. 30: Ὁ κατάλογος περιελήφθη παλαιότερον εἰς τὸ C. E. Zachariae von Lingenthal, Jus graecoromanum, III, Lipsiae 1857, σ. XV-XXVII. (Τὸ χρυσόβ. σ. XV, ἀριθμ. 8). Ἐξ αὐτοῦ κατόπιν εἰς τῶν I. καὶ Π. Ζέπων, Jus graeco-romanum, I, Ἀθήναι 1930, σ. XVIII-XXVIII. (Τὸ χρυσόβ. σ. XIX, ἀριθμ. VII). Ὁ O. Tafali, Topographie de Thessalonique, Paris 1913, σ. 195, γνωρίζει τὸ χρυσόβουλλον ἐκ τοῦ παλαιοῦ ἔργου τοῦ Victor Langlois, Le Mont Athos et ses monastères, Paris 1867, ἀρ. 36.

2. Fr. Dölger, Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches, I. Teil: Regesten 565-1025, München-Berlin 1924, ἀριθμ. 652, (Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der Neuere Zeit, Reihe A: Regesten. Abt. 1).

3. Fr. Dölger, Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges, Textband, München 1948, Nr. 56, Diplom. σ. 153, μετὰ μικροῦ ἀποσπάσματος, μὴ ἀφορόντος ἀμέσως εἰς τὴν ἡμετέραν μονὴν. (Πρβλ. Zach. v. Ling., Jus, σ. XIX, ἀριθμ. LXVII=Ζέπων, Jus I, σ. XXII, ἀριθμ. LXVII=Κουρίλα, Κατάλογος ἀριθμ. 36, ΕΕΒΣπ. 7, 1930, 211).

4. Fr. Dölger, Ein Fall slavischer Einsiedlung im Hinterlande von Thessalonike im 10. Jahrhundert, München 1952, Sitzb. d. Bayer. Akad. d. Wiss. Phil.-Hist. Klasse, Jahrgang 1952, Heft 1. (Αὐτόθι, σ. 6, ἡ σημείωσις τοῦ συγγραφέως περὶ τοῦ πόθεν παρέλαβεν ὁ Οὐσπένσκη τὰς πληροφορίας του περὶ τῶν ἐν τῷ σιγίλλῳ ἀναφερομένων χρυσοβούλ-

δρόμου: *"Ἦρκον τῆ εὐαγεστάτῃ μονῆ τῶν Ἰβήρων... χρυσόβουλλοι τοῦ τε μακαρίτου βασιλέως κυροῦ Κωνσταντίνου τοῦ παλαίου πορφυρογεννήτου κατὰ τὸ ,ς υ ν δ' ἔτος (=6454=946 μ.Χ.) ἐκτεθείς τῆ ὑπογραφῆ ἐκείνου καὶ χρυσῆ βούλλη πεπιστωμένος ἐπὶ τῆ μονῆ τοῦ τιμίου Προδρόμου τῆ διακειμένη μὲν κατὰ τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν δὲ σύστασιν δεξαμένη παρὰ Νικολάου μοναχοῦ αὐτάδελφου γεγονότος τοῦ πατρικίου Καλωνᾶ καὶ τῆς ἐκείνου ἀνεψιᾶς Ἀ.. (γάψ-γάθ)..ης συγγενῶν ὑπαρχόντων τοῦ διαμνημονευθέντος βασιλέως, ὡς ὁ χρυσόβουλλος αὐτοῦ παριστᾷ λόγος, ἐξουσεῖαν αὐτῆ καὶ τοῖς ὑπ' αὐτὴν προστατείοις καὶ τοῖς ἐν αὐτοῖς προσκαθεζομένοις παροίκους καὶ δουλοπαροίκους ἀποδούς, ἔτι γέ μιν καὶ δωρεὰν παροίκων ἀτελῶν τριάκοντα ἔξ μῆτισι τοῦ δημοσίου τελέσασιν ἢ βασιλικοῖς λειτουργίμασι καθυποκειμένων, ἀλλὰ πάσης ἐνοχῆς ἀπηλλαγμένων παρεχόμενος...¹.*

Οὕτως ἐκ τοῦ ἑκατὸν καὶ πλέον ἔτη μεταγενεστέρου τοῦ χρυσοβούλλου τοῦ 946 Πρακτικοῦ τούτου μαθάνομεν: α) Ὅτι ἡ μονὴ Προδρόμου ἐν Θεσσαλονικίᾳ ἰδρύθη ὑπὸ συγγενῶν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου (944-959), ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ δηλαδὴ Νικολάου, ἀδελφοῦ ἐνὸς πατρικίου Καλωνᾶ, καὶ μιᾶς γυναικός, ἀνεψιᾶς τοῦ μοναχοῦ Νικολάου, κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 10ου αἰῶνος καὶ ἀκριβέστερον πρὸ τοῦ 946, ὁπότε ἐξεδόθη δι' αὐτὴν τὸ χρυσόβουλλον τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἀλλ' ὄχι πολὺ πρὸ τοῦ 946, ἀφοῦ οἱ ἱδρυταὶ τῆς εἶναι σύγχρονοι καὶ συγγενεῖς τοῦ βασιλεύσαντος ἀπὸ 944-959 Πορφυρογεννήτου. β) Ὅτι ἡ μονὴ Προδρόμου εἶχε τὸ 946 ἐκτός ἄλλων κτημάτων καὶ τριάκοντα ἔξ παροίκους ἀπηλλαγμένους πάσης φορολογίας. Σημειοῦμεν τοῦτο, διότι θὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὴν περαιτέρω περὶ τῆς Μονῆς ἔρευναν. Καὶ γ) ὅτι, ὅταν τὸ 1044 ἢ 1059 ἢ 1074 συνετάγῃ τὸ σιγίλλιον (πρακτικόν) τοῦ Λέοντος, ἡ μονὴ Προδρόμου εἶχεν ἤδη περιέλθει ὡς μετόχιον εἰς τὴν μονὴν τῶν Ἰβήρων, ἀφοῦ μεταξὺ τῶν τίτλων ἰδιοκτησίας αὐτῆς εὐρίσκεται καὶ τὸ χρυσόβουλλον τοῦ 946 τοῦ Πορφυρογεννήτου. Προχωροῦμεν εἰς τὴν ἔρευναν περὶ τῆς μονῆς Προδρόμου.

Εἰς τὸ αὐτὸ σιγίλλιον τοῦ Λέοντος ἀναφέρεται καὶ ἄλλο παλαιὸν χρυσόβουλλον, τὴν φορὰν αὐτὴν τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου Β' τοῦ Βουλγαροκτόνου (976-1025), τοῦ ἔτους 980. Τοῦτο ἐκ πρώτης ὕψεως δὲν φαίνεται βεβαίως νὰ ἔχη σχέσιν πρὸς τὴν ἐνδιαφέρουσαν ἡμᾶς μονὴν Προδρόμου, ἔχει ὅμως, ὅπως θὰ φανῆ, καὶ μάλιστα πολὺ σημαντικὴν. Ἀποσπῶμεν καὶ πάλιν τὴν σχετικὴν παράγραφον: *... καὶ ἕτερος (χρυσόβουλλος λόγος) τοῦ αὐδίδμου βασιλέως κυροῦ Βασιλείου τοῦ Πορφυρογεννήτου*

λων). Παλαιότερα ἔκδοσις τοῦ σιγίλλιου ὑπὸ Μ. Γεδεών, Ἀρχεῖον ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, Κωνσταντινούπολις 1911, σ. 381-384.

1. D ö l g e r, Ein Fall κ.λ., σ. 6/7, στ. 3/7.

γεγονός κατά τὸ 5 π η' ἔτος (= 6488 = 980 μ.χ.) τῷ μοναχῷ Ἰωάννῃ καὶ συγκέλλῳ τῷ Τορνικίῳ κατὰ τρόπον ἀνταλλαγῆς ὑπαγορευόμενος αὐτῷ δωρηθῆναι (εἰς τὴν μονὴν τῶν Ἰβήρων δηλονότι, ἀφοῦ ὁ Ἰβήρ Τορνίκιος εἶναι ὁ ἰδρυτὴς τῆς) τὴν μονὴν τὸν Λεοντίου ἐν τῇ Θεσσαλονίκῃ καὶ τὴν μονὴν τοῦ Κολοβοῦ ἐν Ἐρισσῷ, πρὸς δὲ καὶ τὴν μονὴν τοῦ Κλήμεντος, ἣτις ἐπ' ὄνοματι μὲν τοῦ τιμίου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου καθίδρυσται, κατὰ δὲ τὸ ὄρος τὸν Ἄθων διάκειται, ἀνθ' ὧν παρητήσατο δύο μονῶν, τῆς τε μονῆς τῆς Ἰβηρίσσης τῆς ἐν τῇ βασιλίδι τῶν πόλεων τυγχανούσης καὶ τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Φωκᾶ ἐν Τραπεζοῦντι διακειμένης¹. Τὸ χρυσόβουλλον τοῦτο, μὴ ὑπάρχον σήμερον εἰς τὴν μονὴν Ἰβήρων, περιελήφθη εἰς τὰ Regesten τοῦ Dölger ὑπ' ἀριθμ. 765² καὶ εἶναι τὸ ἰδρυτικὸν χρυσόβουλλον τῆς μονῆς Ἰβήρων. Πρὸ τοῦ 980 μονὴ Ἰβήρων δὲν ὑπῆρχεν, ἀλλὰ μόνον ἡ μικρὰ μονὴ τοῦ Κλήμεντος, τιμωμένη εἰς τὸ ὄνομα τοῦ προφήτου Προδρόμου, πλησίον τῆς θέσεως τῆς σημερινῆς μεγάλης μονῆς³. Συνεπῶς καὶ ἡ ἐν Θεσσαλονικίᾳ μονὴ Λεοντίου πρὸ τοῦ 980 δὲν ἦτο ἀκόμη μετόχιον τῆς μονῆς Ἰβήρων, τὸ 980 ὁμως δίδεται ὡς μετόχιον εἰς τὴν νεοσυσταθεῖσαν μονὴν Ἰβήρων. Ποία εἶναι ὁμως ἡ μονὴ Λεοντίου αὐτὴ εἰς τὴν Θεσσαλονικίαν καὶ ποίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὴν μονὴν Προδρόμου, ἡ ὁποία μᾶς ἀπασχολεῖ;

Περὶ τῆς μονῆς Λεοντίου ἔχομεν ἔγγραφον παλαιότερον τοῦ 980. Τοῦτο εἶναι τὸ σιγίλλιον τοῦ Θεοδώρου πρωτοσπαθαρίου τοῦ Μαχαγᾶ καὶ ἐκ προσώπου τοῦ Κλάδωνος τοῦ ἔτους 960 ἢ 975. Ἐδημοσίευσεν τοῦτο διὰ πρώτην φοράν ἀτελῶς ὁ Ἰωακείμ Ἰβηρίτης⁴ καὶ διώρθωσεν ἀκολουθῶς ὁ Döl-

1. Dölger, Ein Fall κ.λ., σ. 7, στ. 13/6. Τὸ ἀναφερόμενον ὑπὸ Raymond Janin+A.A., Les églises et les monastères des grandes centres byzantins, Paris 1975, σ. 394 καὶ σημ. 4, χρυσόβουλλον τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου (944-959) τοῦ ἔτους 958, τὸ ὁποῖον, ἀπλῶς μνημονευόμενον καὶ μὴ ὑπάρχον (Dölger, Regesten Nr. 669), δίδει τὴν μονὴν Λεοντίου εἰς τὴν μονὴν Ἰβήρων μετὰ τινῶν παρoίκων, ὑποκρύπτει δυσεξερῶν-την παρανόσην, ἀφοῦ τὸ 958 μονὴ Ἰβήρων δὲν ὑπῆρχεν ἀκόμη.

2. Dölger, Regesten ἀριθμ. 765: Basileios II (976-1025): 980-Χρυσόβουλλος λόγος: Über die Vereinigung der Insassen des Klosters Leontias (τὸ ὄρθον Leontiou) in Thessalonike, des Ioannes-Kolobuklosters in Hierissos und des Klosters des Hl. Klemens auf dem Athos im Kloster Iberon. Ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἐκ τοῦ σιγίλλιου τούτου παρέλαβε καὶ τὸ χρυσόβουλλον τοῦτο ὁ Οὐσπένσκι εἰς τὸν Κατάλογόν του. (Πρβλ. Zsch. v. Ling., Jus, σ. XVI, ἀριθμ. XVI = Ζέπωv, Jus I, σ. XIX, ἀριθμ. XVI = Κορβίλα, Κατάλογος σ. 210, ἀριθμ. 35, ΕΕΒΣπ., 7, 1930). Ὁ Dölger σημειοῖ, ἔ. ἀ., ὅτι τὸ χρυσόβουλλον τοῦτο δὲν εὑρίσκειται πλέον σήμερον εἰς τὴν μονὴν Ἰβήρων.

3. Βλ. τὴν ἱστορίαν τῆς ἰδρύσεως τῆς μονῆς Ἰβήρων καὶ τὰς σχετικὰς παραδόσεις εἰς Γερασ. Συμυρνᾶκη, Τὸ Ἅγιον Ὄρος. Ἀθήναι 1903, σ. 460 κ.έ.

4. Ἰωακείμ Ἰβηρίτης, Σιγίλλιον περὶ τῶν μονῶν Κολοβοῦ Πολυγύρου καὶ Λεοντίας Θεοδώρου Ἀσπαθῆ τοῦ Μαχαγᾶ, «Γρηγόριος Παλαμᾶς» 1(1917) 787-788.

ger¹. Ἡ δημοσίευσίς ἐγένετο ἐκ τοῦ ἀρχείου τῆς μονῆς Ἰβήρων, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ σιγίλλιον προφανῶς περιήλθε μετ' ἄλλων τυχόν ἐγγράφων τῆς μονῆς Λεοντίου μετὰ τὴν προσάρτησιν ταύτης ὡς μετοχίου εἰς τὴν μονὴν Ἰβήρων. Ἀποσπῶμεν ἐκ τοῦ σιγιλίου τούτου τὴν ἐξῆς ἐνδιαφέρουσαν παράγραφον: *Ἐπει δὲ καὶ ἕτερον προσεκομίσθη μοι χρυσοβούλλιον τοῦ μακαρίτου βασιλέως τοῦ κυροῦ Κωνσταντίνου, ἀποκείμενον εἰς τὴν ἐν Θεσσαλονίκῃ μονὴν τῆς Λεοντίας... προστούτους ἀνακεῖσθαι τῇ τοιαύτῃ μονῇ καὶ ἐξκουσάτους παροίκους τὸν ἀριθμὸν τριάκοντα ἐξ* κατὰ τὸ θέμα Θεσσαλονίκης ... *τοὺς εἰρημένους τριάκοντα ἐξ παροίκους οὐχ εἶδρον ἐν τῇ τοιαύτῃ μονῇ, διὰ τὸ τούτους ἀφανισθῆναι ἐκ τῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ μόνον ἀτελεῖς τινὰς καὶ πέντητας εἶδρον ἐν τοῖς προαστείοις τῆς εἰρημένης μονῆς κατέλιπον αὐτοὺς εἰς τοῦ Ἀβακοῦμ καὶ εἰς τὸν Σίβριον καὶ τὰ λοιπὰ μετόχια τῆς αὐτῆς μονῆς².*

Τὸ σιγίλλιον αὐτό, ὅπως βλέπει κανεῖς, ὁμιλεῖ κατὰ τὸ ἔτος 960 ἢ 975 περὶ μακαρίτου ἡδὴ βασιλέως Κωνσταντίνου. Ὁ αὐτοκράτωρ αὐτὸς εἶναι, λίαν πιθανῶς, ὁ πλησιέστερος πρὸς τὴν χρονολογίαν τοῦ σιγιλίου ἀποθανὼν ἡδὴ αὐτοκράτωρ μὲ τὸ ὄνομα Κωνσταντίνος, δηλαδὴ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀποθάνει τὴν 9ην Νοεμβρίου τοῦ 959. Ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ παλαιότερου Κωνσταντίνου, θὰ ἦτο λογικῶς ἀναγκαῖον νὰ ὑποδηλωθῆ κάπως τοῦτο. Ἐπίσης ὁμιλεῖ τὸ σιγίλλιον περὶ τριάκοντα ἐξ παροίκων ἀπηλλαγμένον πάσης φορολογίας, οἱ ὅποιοι ἀνήκον συμφώνως πρὸς *χρυσοβούλλιον τοῦ μακαρίτου βασιλέως κυροῦ Κωνσταντίνου* τούτου, τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου δηλονότι κατὰ τὰ ἀνωτέρω, εἰς τὴν μονὴν Λεοντίου καὶ τοὺς ὁποίους τὸ 960 ἢ 975 ὁ ἀνώτερος κρατικὸς ὑπάλληλος Λέων ὁ Μαχαγᾶς δὲν εἶρε πλέον ἐργαζομένους εἰς τὰ ἐξοχικὰ κτήματα τῆς μονῆς, διότι οὗτοι εἶχον πρὸ ἐτῶν ἐξαφανισθῆ διασκορπισθέντες ἢ αἰχμαλωτισθέντες ἢ ἀποθανόντες κατὰ τὰς ἐχθρικὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν ὑπαίθρον³. Ἄλλ' ἡμεῖς εἶδομεν προηγουμένως χρυσόβουλλον τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου τοῦ ἔτους 946, τὸ ὁποῖον παρῆεν ὄχι εἰς τὴν μονὴν Λεοντίου τῆς Θεσσαλονίκης, ἀλλ' εἰς τὴν μονὴν Π ρ ο δ ρ ὀ μ ο υ τῆς Θεσσαλονίκης: *..ἔτι γε μὴν καὶ δωρεὰν παροίκων ἀτελῶν τριάκοντα ἐξ... πάσης ἐνοχῆς ἀπηλλαγμένον⁴.* Τριάκοντα ἐξ παροίκους, ἀπηλλαγμένους πάσης φορολογίας, χαρίζει τὸ χρυσόβουλλον

1. Fr. Dölger εἰς BZ 29(1929/30) 105. Τὸ «Ἀσπαθῆ» πρέπει νὰ διορθωθῆ εἰς «Πρωτοσπαθαρίου» καὶ τὸ «Μαχαγᾶς» εἰς «ἐπὶ τοῦ Μαγκαλαίου».

2. Ἰωακείμ Ἰβηρίτου, ἔ.ἀ., σ. 787/8.

3. Ποῖα ἦσαν αἱ ἐπιδρομαὶ αὐταὶ βλ. εἰς Dölger, Ein Fall κ.λ., σ. 17. Πρβλ. καὶ βιβλιοκρισίαν αὐτοῦ ὑπὸ Στ. Π. Κυριακίδου εἰς «Μακεδονικὰ» 2(1941-1952) 738 κ.έ.

4. Βλ. προηγουμένως σ. 8 καὶ σημ. 1.

τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου τὸ 946 εἰς τὴν μονὴν Προδρόμου τῆς Θεσσαλονίκης. Τριάκοντα ἕξ παροίκους, ἀπληλαγμένους πάσης φορολογίας, εἶχεν ἡ μονὴ Λεοντίου τῆς Θεσσαλονίκης δυνάμει παλαίου χρυσοβούλλου αὐτοκράτορος τινος Κωνσταντίνου, ἀποθαμένου ἤδη τὸ 960 ἢ 975, ὅποτε ἐξεδόθη τὸ σιγίλλιον τοῦ Λέοντος τοῦ Μαχαγᾶ. Γεννᾶται εὐλόγως τὸ ἐρώτημα, μήπως τὸ χρυσοβούλλιον τοῦ μακαρίτου βασιλέως τοῦ κυροῦ Κωνσταντίνου, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸ σιγίλλιον τοῦ Μαχαγᾶ τῆς μονῆς Λεοντίου τοῦ ἔτους 960 ἢ 975, εἶναι τὸ χρυσοβούλλον τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου τοῦ ἔτους 946 διὰ τὴν μονὴν Προδρόμου; Ὁ ἴδιος ἀριθμὸς παροίκων, τὸ ἴδιον ὄνομα τοῦ ἐκδόσαντος αὐτοκράτορος, συμφωνοῦν καὶ αἱ χρονολογίαι. Ἀλλὰ τότε, ὅπως παρετήρησεν ἤδη ὀρθῶς ὁ Dölger, ἡ μονὴ Προδρόμου καὶ ἡ μονὴ Λεοντίου εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν εἶναι μία καὶ ἡ αὐτὴ μονή¹. Ἄλλως, θὰ ἦτο ἀπίθανος σύμπτωσης ὁ αὐτὸς αὐτοκράτωρ Κωνσταντίνος νὰ ἔχη χαρίσει εἰς δύο διαφορετικὰς μονὰς τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὸν αὐτὸν ὑποτίθεται χρόνον τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν ἀφορολογητῶν παροίκων (36). Τὴν ἀπίθανον σύμπτωσιν ταύτην καθιστᾷ ἀκόμη πλέον ἀπίθανον τὸ γεγονός, ὅτι μετὰ τὸ 980, μετὰ δηλαδὴ τὴν προσάρτησιν τῆς μονῆς Λεοντίου ὡς μετόχιου εἰς τὴν μονὴν Ἰβήρων, παύει πλέον νὰ ἀναφέρεται μονὴ Λεοντίου ἐν Θεσσαλονικίᾳ, ἐνῶ, ὅπως θὰ ἴδουμε παρακάτω, πολὺ συχνὰ ἀναφέρεται ἡ μονὴ Προδρόμου ὡς μετόχιον τῆς μονῆς Ἰβήρων. Ἡ μονὴ ὁμοῦ Λεοντίου δὲν καταστράφη τὸ 980, ἀλλ' ἀπλῶς κατέστη μετόχιον τῆς μονῆς Ἰβήρων, διατὶ λοιπὸν παύει πλέον ἀναφερομένη; Διότι ἡ μὲν ὀνομασία Προδρόμου ὀφείλεται εἰς λατρευόμενον ἅγιον, ἡ δὲ ὀνομασία Λεοντίου ὀφείλεται εἰς μεταγενέστερον κτήτορα ἢ ἀνακαινιστὴν. Ὅταν ἡ μονὴ Λεοντίου ἐγένετο τὸ 980 μετόχιον τῆς μονῆς Ἰβήρων, ὀνομασία ἐκ κτήτορος ἢ ἀνακαινιστοῦ παλαιότερου δὲν συνεπιβάζετο πλέον πρὸς τὰ πράγματα. Ἡ μονὴ πλέον ἦτο μετόχιον τῆς μονῆς Ἰβήρων, τοῦ μόνο κτήτορος, καὶ ἦτο φυσικὸν νὰ λησμονηθῇ σὺν τῷ χρόνῳ τὸ παλαιὸν ὄνομα Λεοντίου, κτήτορος ἢ ἀνακαινιστοῦ. Ἐνῶ ἡ μονὴ Προδρόμου κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ χρυσοβούλλου τοῦ 946 ἐτιμᾶτο ἀπ' ἀρχῆς ἐπ' ὄνοματι τοῦ προφήτου Προδρόμου καὶ ἡ μονὴ Ἰβήρων ἔχει, ὅπως θὰ ἴδουμε, κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας μετόχιον τοῦ Προδρόμου εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν καὶ ὄχι πλέον μετόχιον Λεοντίου. Συνεπῶς ἡ μονὴ Προδρόμου τοῦ 946 καὶ ἡ μονὴ Λεοντίου τοῦ 980 εἶναι ἡ αὐτὴ μονή, ἡ ὁποία γενομένη μετόχιον τῆς μονῆς Ἰβήρων τὸ 980 διετήρησε τὴν ὀνομασίαν τοῦ ἁγίου, ἐπ' ὄνοματι τοῦ

1. Dölger, Ein Fall κ.λ., σ. 10 σημ. 4: Von diesen 36 Zinsbauern dürfte auch in dem S. 11 ann. I zitierten Sigillion (τοῦ Λέοντος Μαχαγᾶ τοῦ ἔτους 960 ἢ 975) die Rede sein: dann wäre das Leontios-Kloster in Thessalonike identisch mit dem Johannes Prodromos-Kloster. Εἶναι περίεργον πῶς ὁ R. Janin, Les églises κ.λ., ἑ.ἀ., σ. 394 καὶ σ. 406 θεωρεῖ χωριστὰς τὰς μονὰς καὶ δὲν ὑποπτέυθῃ τὴν δυνατότητα ταυτίσεώς των.

όποιου ἐξ ἀρχῆς ἐτιμᾶτο (Προδρόμου), ἔχασεν ὁμως τὴν ὀνομασίαν κτήτορος ἢ ἀνακαινιστοῦ τῆς πρὸ τοῦ 980 (Λεοντίου). Ἄλλως θὰ εἶχον τὰ πράγματα, ἐὰν πολὺ μετὰ τὸ 980 ἀνεφέρετο μονὴ Λεοντίου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Τὸ 1044 ἢ 1059 ἢ 1074 ὁ πολυτιτλοῦχος Λέων, ὁ συντάξας τὸ σιγίλλιον (Πρακτικόν), τὸ ὅποιον ἀναφέρει τὰ μνημονευθέντα παλαιὰ χρυσόβουλλα τῆς μονῆς Ἰβήρων, δὲν ἐγνωρίζεν ὅτι εἰς δύο ἐξ αὐτῶν (946 Προδρόμου καὶ 980 Λεοντίου) πρόκειται περὶ τῆς αὐτῆς μονῆς, διότι εἰς τὴν ἐποχὴν του εἶχε λησμονηθῆ ἤδη ἡ ὀνομασία Λεοντίου καὶ τὰ χρυσόβουλλα, τὰ ὅποια αὐτὸς εἶδεν, ἀνέφερον τὴν μονὴν τὸ μὲν πρῶτον μὲ τὸ ὄνομα τοῦ τιμωμένου ἀγίου (Προδρόμου), τὸ δ' ἄλλο μόνον μὲ τὸ ὄνομα τοῦ κτήτορος ἢ τοῦ ἀνακαινιστοῦ (Λεοντίου). Σημειωτέον ὅτι κτήτωρ δὲν σημαίνει ἰδρυτής, ἀλλὰ μεταγενέστερος ἰδιοκτητῆς ἢ ἀνακαινιστῆς. Περὶ τοῦ Λεοντίου τούτου οὐδὲν δυστυχῶς γνωρίζομεν.

Ἀπομένει ἀκόμη κάτι. Συμπεράναμεν ἀνωτέρω ὅτι ἡ μονὴ Προδρόμου ἐγένετο κάποτε μετόχιον τῆς μονῆς Ἰβήρων ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι τὸ δι' αὐτὴν ἐκδοθὲν χρυσόβουλλον τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου τοῦ ἔτους 946 εὐρίσκετο μεταξὺ τῶν τίτλων ἰδιοκτησίας τῆς μονῆς Ἰβήρων, ὡς μᾶς πληροφοροεῖ τὸ σιγίλλιον (Πρακτικόν) τοῦ Λέοντος τοῦ ἔτους 1044 ἢ 1059 ἢ 1074, τὸ εὐρισκόμενον σήμερον εἰς τὴν μονὴν Ἰβήρων. Δὲν εὐρέθη ὁμως ἔγγραφον, τὸ ὅποιον νὰ παραχωρῆ τὴν μονὴν Προδρόμου ὡς μετόχιον εἰς τὴν μονὴν Ἰβήρων, οὔτε ἠμπορέσαμε μέχρι τοῦδε νὰ καθορίσωμεν ἀκριβῶς πότε πρὸ τοῦ σιγιλλίου (Πρακτικοῦ) τοῦ Λέοντος τοῦ ἔτους 1044 ἢ 1059 ἢ 1074 ἐγένετο ἡ μονὴ Προδρόμου μετόχιον τῆς μονῆς Ἰβήρων. Εἶδομεν ὁμως ἐπίσης ἀνωτέρω τὸν χρυσόβουλλον λόγον τοῦ Βασιλείου Β' τοῦ Βουλγαροκτόνου τοῦ ἔτους 980 διὰ τὸν Ἰωάννην Τορνίκιον, ἰδρυτὴν τῆς μονῆς Ἰβήρων, ὁ ὁποῖος δίδει εἰς αὐτὸν δι' ἀνταλλαγῆς *τὴν μονὴν τοῦ Λεοντίου ἐν τῇ Θεσσαλονίκῃ*. Ἀφοῦ ὁμως, ὅπως διεπιστώσαμεν ἀνωτέρω, ἡ μονὴ Προδρόμου καὶ ἡ μονὴ Λεοντίου εἶναι μία καὶ ἡ αὐτὴ μονή, αὐτὸ τὸ χρυσόβουλλον τοῦ 980 εἶναι τὸ ἔγγραφον, τὸ ὅποιον δίδει τὴν μονὴν Προδρόμου ὡς μετόχιον εἰς τὴν μονὴν Ἰβήρων καὶ ἡ μονὴ Προδρόμου ἐγένετο μετόχιον τῆς μονῆς Ἰβήρων ἀκριβῶς τὸ ἔτος 980.

Ἐξακολουθοῦμε τὴν περσιτέρω ἱστορίαν τῆς μονῆς Προδρόμου, ὅπως αὐτὴ ἐμφανίζεται εἰς τὰ ἔγγραφα. Τὸ 1034 ὁ Μιχαὴλ Δ' ὁ Παφλαγῶν (1034-1041) ἀποδίδει διὰ χρυσοβούλλου ἐκ νέου εἰς τὴν μονὴν Ἰβήρων τὴν μονὴν Προδρόμου καὶ ἄλλα κτήματα, τὰ ὅποια τὸ 1028 λόγῳ ἀναμίξεως εἰς στάσιν τινὰ τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς Ἰβήρων Γεωργίου Βαρασβατζεῖ εἶχον κατασχῆθῃ ὑπὸ τοῦ Κράτους¹.

1. Βλ. Σ μ υ ρ ν ἄ κ η, Τὸ Ἅγιον Ὅρος, σ. 478: ...*τά τε μοναστήρια καὶ κτήματα*

Τὸ 1079 εἰς χρυσόβουλλον τοῦ Νικηφόρου Βοτανειάτου (1078-1081) διὰ τὴν μονὴν Ἰβήρων, σωζόμενον εἰς ἀντίγραφον, ἀναφέρεται τῆς μονῆς: ... τὸ μετόχιον τὸ ἐν Θεσσαλονίκῃ μετὰ τῶν μοναστηρίων αὐτοῦ καὶ ἐνοικιαῶν καὶ τοπιῶν καὶ τῶν ἀμπελώνων αὐτοῦ καὶ τῆς λοιπῆς διακρατήσεως...¹. Τὸ κατ' ἐξοχὴν πλούσιον μετόχιον τοῦτο τῆς μονῆς Ἰβήρων εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν δὲν ἔμπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὴν μονὴν Προδρόμου, διότι ἡ αὐτὴ ἀκριβῶς σχεδὸν κατὰ λέξιν διατύπωσις ἐμφανίζεται καὶ πολὺ ἀργότερον, τὸ 1311, εἰς πατριαρχικὸν ἀντίγραφον ἐνὸς χρυσοβούλλου λόγου τοῦ Μιχαὴλ Θ' Παλαιολόγου (1294-1320) διὰ τὴν μονὴν Ἰβήρων². Τοῦτο δεικνύει ὅτι τὰ ἐγγράφα ἀντιγράφου ἀλλήλα εἰς τὴν ἀπαρίθμησιν καὶ περιγραφὴν τῶν κτημάτων τῆς αὐτῆς μονῆς, παρὰ τὴν χρονικὴν τῶν ἀπόστασιν. Οὕτω καὶ ὀλίγον ἀργότερον, τὸ 1317 καὶ τὸ 1320, εἰς «Πρακτικά» τῆς μονῆς Ἰβήρων γίνεται πάλιν λόγος διὰ τῶν αὐτῶν λέξεων περὶ τοῦ αὐτοῦ μετοχίου τῆς μονῆς, τὸ ὅποιον ὁμοῦς αὐτὴν τὴν φορὰν ἀναφέρεται ὀνομαστί: ... οἰκίματα ἐντὸς τῆσδε τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης δύο πλησίον τοῦ μετοχίου τῆς αὐτῆς μονῆς (Ἰβήρων δηλονότι), τοῦ τιμωμένου εἰς ὄνομα τοῦ τιμίου προφήτου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου, ἅτινα περιῆλθον τῇ τοιαύτῃ μονῇ ἀπὸ ἀνταλλαγῆς τῆς σεβασμίας μονῆς τοῦ Ἀκατινίου³. Συνεπῶς καὶ εἰς τὴν προηγούμενην περίπτωσιν (1311) τὸ πλούσιον μετόχιον τῆς μονῆς Ἰβήρων εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ ἡ μονὴ Προδρόμου.

Ἐρχόμεθα τώρα εἰς σημαντικὸν διὰ τὴν τοποθέτησιν τῆς μονῆς Προδρόμου ἐντὸς τῆς Θεσσαλονίκης πωλητήριον ἐγγράφον, ἐκδοθὲν τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1320 διὰ τὴν μονὴν Ἰβήρων, εἰς τὸ ὅποιον ἡ Ἄννα Παξιμαδῶ καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς Δημήτριος Καρσερῆς πωλοῦν εἰς τὴν μονὴν Ἰβήρων πατρικὰς οἰκίας τῶν εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν. Λέγεται εἰς τὸ πωλητήριον:

τὰ προσαφορισθέντα τῷ δημοσίῳ, ἐκ πταίσματος τοῦ μοναχοῦ Γεωργίου. Τὸ χρυσόβουλλον εἰς D ö l g e r, Regesten, ἀριθμ. 839.

1. D ö l g e r, Schatzk. Nr. 35, 77.

2. D ö l g e r, Schatzk. Nr. 37, 74: ... τὸ μετόχιον τὸ ἐντὸς τοῦ κάστρου Θεσσαλονίκης μετὰ τῶν μοναστηρίων αὐτοῦ καὶ ἐνοικιαῶν καὶ τοπιῶν καὶ ἀμπελώνων καὶ τῆς λοιπῆς διακρατήσεως. Ἐν τῷ μεταξύ ἀπὸ τοῦ 1079-1311 ἀναφέρεται μικρὸν μετόχιον τῆς μονῆς Ἰβήρων ἐν Θεσσαλονικίῃ, ἡ μικρὰ μονὴ τοῦ Ἁγίου Κλήμεντος (καὶ Ἀγαθαγγέλου) τὸ 1265 (ΕΕΒΣπ. 8, 1931, σ. 68, ἀριθμ. 164) καὶ τὸ 1295 (D ö l g e r, Schatzk. Nr. 100, 18). Ἀπὸ δὲ τοῦ 1357 κ.έ. ἐμφανίζονται καὶ ἄλλα μετόχια τῆς μονῆς Ἰβήρων ἐν Θεσσαλονικίῃ μετὰ τῶν γνωστῶν ἤδη τοῦ Προδρόμου καὶ τοῦ Ἁγίου Κλήμεντος. Βλ. D ö l g e r, Schatzk. Nr. 9,31 κ.έ. (1421), Nr. 89,10 (1635).

3. D ö l g e r, Schatzk. Nr. 68/9, 596 κ.έ. (1317) καὶ Nr. 70/1,583 κ.έ. (1320). Nr. 72/3 (1341) καὶ Nr. 9(1357). Πρβλ. καὶ F r. D ö l g e r, Sechs byzantinische Praktika des 14. Jahrhunderts für das Athoskloster Iberon, München 1949. (Abh. d. Bayer. Akad. d. Wiss. Phil.-Hist. Klasse, Neue Folge, Heft 28, 1949). K, 596 κ.έ. (1317), P, 583 κ.έ. (1321).

... τὰ προσόντα μοι τῆ Ἐγγλῆς οἰκίματα, ὅσα καὶ οἶα, ἐν τῇ γειτονίᾳ τῆς Ἀχειροποιήτου πλησίον καὶ [] τῆς ἀδελφῆς μονῆς ὁμων καὶ ἐν ἐδάφει διαφέροντι τῇ καθ' ὑμᾶς ταύτῃ μονῇ, ἄτινα κ.λ.¹. Τὸ χωρίον τοῦτο τοῖ ἐν λόγῳ ἐγγράφου ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς παρανοήσεις. Ἐξηγήθη δηλαδὴ ἐξ αὐτοῦ ἡ ὑπαρξίς μονῆς Ἀχειροποιήτου ἐν Θεσσαλονίκῃ².

1. Dölger, Schatzk. Nr. III, 15/6. Τὸ ἐγγράφον ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ὁ Ἰωακείμ Ἰβηρίτης, Ἀγιορειτικὰ ἀνάλεκτα. Πωλητήριον ἐγγράφον. «Γρηγόριος Παλαμᾶς» 2(1918) 26-28.

2. Dölger, ἔ.α., σ. 304. Παρατήρησις εἰς στ. 15 (Bem. Z. 15): «...die Angabe, dass das Acheiropoiotos-Kloster in der Nähe unserer Häuser lag, gestattet uns eine Vorstellung über deren Lage in Thessalonike. Dieses Kloster, schon 1310 als dependance von Iberon bestätigt (uns. Nr. 37,74 - Bl. ἐνταῦθα ἰδικτὴν μας σημ. 2 εἰς σ. 13), ist die heutige Eski-Dschuma (vgl. Tafel i, Topographie 160 ff. und A. Bakalopoulos, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονίκης μετὰ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς τοῦ 1430 ὑπὸ τῶν Τούρκων, «Γρηγόριος Παλαμᾶς» 20, 1936. S. auch und Desselben, Ἡ παρ' Εὐσταθίου μνεία περὶ μονῆς τινὸς τῆς Ἀχειροποιήτου, ΕΕΒΣπ. 14, 1938, 258-261)» - Οὐδεμία μὲν Ἀχειροποιήτου κεῖται πλησίον τῶν οἰκημάτων τοῦ ἐγγράφου, ἀλλὰ ταῦτα κείνται ἐν τῇ συνοικίᾳ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀχειροποιήτου καὶ πλησίον τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων. Τὸ συμπέρασμα διὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν οἰκημάτων εἶναι τὸ αὐτὸ, οὐχὶ ὁμοῦ καὶ διὰ τὴν Ἀχειροποιήτου ὡς ὁμόνομον μετοχίον δῖθεν τῆς μονῆς Ἰβήρων. - Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μνείαν μονῆς Ἀχειροποιήτου παρ' Εὐσταθίου, εἰς τὴν ὁποίαν παραπέμπει ὁ Dölger (Α. Βακαλόπουλου), ἃς μὲς ἐπιτραπῆ ἀπαρηρῆσμεν τὰ ἑξῆς: Ὡς γνωστόν, μετὰ τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου (Eustathii, Opuscula. Ἔκδ. Tafel, Frankfurt 1832, σ. 358 κ.ε.) ὑπάρχει ὁμάς ἀπὸ ἑξ ἐπιστολῶν (ξη'-ογ'), αἱ ὁποῖαι ἀπευθίνονται εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον, εἰς τὸν ἀνεψιὸν τοῦ ἀποστολέως Πόθον, μάλιστα καὶ κριτὴν Θράκης καὶ Μακεδονίας. Εἰς τὰς δύο πρώτας (ξη' καὶ ξθ') πρόκειται περὶ κτήματος τῆς μονῆς Ἀχειροποιήτου, ὀνομαζομένου Στρόβιλος καὶ κειμένου παρὰ τὸ χωρίον Μαμύτζης. Ποῦ ἔκειτο ἡ μονὴ αὕτη Ἀχειροποιήτου, ἐν Θεσσαλονίκῃ ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει; Παρητήρησεν ἤδη ὅτι αἱ ἐπιστολαὶ τῆς ἐκδόσεως Tafel δὲν ἀνήκουν ὄλαι ἀσφαλῶς εἰς τὸν Εὐστάθιον (βλ. Κ. Κρομμυάχερ, Ἰστ. Βυζ. Λογοτεχνίας. Μετάφρ. Γ. Σωτηριάδου, Ἀθήναι 1900. Βιβλ. Μαρασλῆ, τ. Β', σ. 267. Πρβλ. Α. Ξυγγοπούλου, Αἱ περὶ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀχειροποιήτου Θεσσαλονίκης εἰδήσεις τοῦ Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου. Τόμ. Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου. «Ἐπετ. Σχολῆς Νομ. καὶ Οἴκον. Ἐπιστημῶν Πανεπιστ. Θεσσαλονίκης», τ. ΣΤ', Θεσσαλονίκη 1952, σ. 13 καὶ σημ. 3). Εἰς τὴν τελευταίαν δὲ ἐπιστολὴν τῆς ἀναφερθείσης ὁμάδος (Εὐσταθ., ἔ.α. Ἐπιστ. ογ', σ. 359) ὁ γράφων ὁμιλεῖ ὡς εὑρισκόμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ μετέχον «τοῦ μεγάλου συνεδρίου τοῦ βασιλέως». Ὁ Εὐστάθιος εὑρίσκειτο ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ 1180 (βλ. Κ. Γ. Μπόνη, Εὐστάθιος ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης. Ἐπιστ. Ἐπετ. Θεολ. Σχολῆς Πανεπιστ. Θεσσαλονίκης, τ. Α', Θεσσαλονίκη 1950, σ. 19), ἀλλὰ δὲν εἶναι πιθανόν ὅτι οὗτος μετέβηε τοῦ «συμβουλίου τοῦ βασιλέως». Ἐπειτα τὸ χωρίον Μαμύτζης τῶν δύο πρώτων ἐπιστολῶν τῆς ὁμάδος εἶναι, λίαν πιθανῶς, τὸ μετέπειτα χωρίον τῆς Μαμύτζωνας ἢ τοῦ Μαμύτζωνος τῶν ἐγγράφων τοῦ Ἀθῶνος, τὸ ὅποιον τὸ 1321 εἰς χρυσόβουλλα τῶν δύο Ἀνδρονίκων δίδεται κατὰ τὸ ἥμισυ εἰς τὴν μονὴν Χελανδαρίου, κατὰ δὲ τὸ ἕτερον ἥμισυ τοῦτο περιέρχεται εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Κράλη τῆς Σερβίας Στεφάνου Οὐρῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰδρυθέντα ξενῶνα: ... ἔχειν δὲ τὴν τοιαύτην σεβασμίαν μονὴν (Χελανδαρίου) καὶ τὸ παρὰ τὰ παραπόλια ἥμισυ

Πράγματι ἡ φράσις *πλησίον καὶ τῆς αὐτῆς μονῆς ὑμῶν* εἶναι δυσνόητος. Πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν διὰ τοῦ *τῆς αὐτῆς* τὸ ἀμέσως προηγούμενον *τῆς Ἀχειροποιήτου* ἢ τὸ ὄνομα τῆς μονῆς Ἰβήρων, διὰ τὴν ὁποίαν ἐξεδόθη τὸ ἔγγραφο; Εἰς τὴν δευτέραν ταύτην περίπτωσιν ὁμως τὸ γεγονός, ὅτι τὰ ἐν τῇ πόλει οἰκήματα εὐρίσκονται πλησίον *τῆς αὐτῆς μονῆς ὑμῶν*, δημιουργεῖ τὸ ἄτοπον μιᾶς μονῆς Ἰβήρων ἐντὸς τῆς Θεσσαλονίκης. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν πρόκειται περὶ μονῆς Ἀχειροποιήτου ἐντὸς τῆς πόλεως ὡς μετοχίου τῆς μονῆς Ἰβήρων καὶ περὶ τῆς ὑπάρξεως μιᾶς τριαυτῆς μονῆς ἐγένετο, ἀτόπως βεβαίως, τοῦλάχιστον λόγος¹. Οὐδὲν ὁμως ἐκ τούτων συμβαίνει. Ἐκ τῶν προηγουμένων παρατεθέντων ἀποσπασμάτων ἐγγράφων διαφαίνεται, ἂν παρατηρήσῃ κανεὶς τὴν στερεότερον φρασεολογίαν ἐγγράφων χρονικῶς πολλῶ ἀπεχόντων ἀλλήλων, τὸ πῶς εἰργάζετο ὁ συντάσσων τὸ κείμενον ἐνὸς νέου ἐγγράφου. Ἐχων ἐνώπιόν του τὰ παλαιότερα ἔγγραφα τῆς μονῆς ἢ ἀντίγραφα τούτων ἀπέσπα ὀλοκλήρους φράσεις, σχετικὰς μὲ παλαιὰς κτήσεις τῆς μονῆς, ἐμφανιζομένας καὶ εἰς τὰ παλαιότερα ταῦτα ἔγγραφα, περὶ τῶν ὁποίων κτήσεων καὶ αὐτὸς τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἔγραφεν. Εἶναι λοιπὸν φανερόν ὅτι τὸ πωλητήριον τοῦτο ἔγγραφο τοῦ 1320 περιέχει κακῶς ἀντιγραφείσων ἐκ παλαιότερου ἐγγράφου φράσιν, ὡς π.χ. ἐκ τοῦ Πρακτικοῦ τοῦ 1317, ἔνθα ἀναγινώσκομεν: .. *οἰκίματα ἐντὸς τῆσδε τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης δύο πλησίον τοῦ μετοχίου τῆς αὐτῆς μονῆς* (Ἰβήρων δηλονότι), *τοῦ τιμωμένου εἰς τὸ ὄνομα τοῦ τιμίου προφήτου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου*...². Πρέπει λοιπὸν καὶ εἰς τὸ

τοῦ χωρίου τῆς Μαμυτζιῶνας... ὡς τοῦ ἐτέρου ἡμίσεος ὀφείλοντος κατέχεσθαι... *παρὰ τοῦ μέρους τοῦ ἐν τῇ...Κωνσταντινουπόλει ἀνεγερθέντος ξενώου παρὰ τοῦ...ὀψηλοτάτου Κράλη* (=Στεφάνου Οὐρεσι, Act. Chil. 92,5). (Actes de l'Atchos V: Actes de Chilandar. Ἔκδ. L. Petit - B. Koraблев, «Βυζαντινὰ Χρονικὰ» 17, 1911, 60,29 κ.ἑ. Ἄνδρον. Β' τοῦ 1321. Πρβλ. Act. Chil. 61,26 κ.ἑ. Ἄνδρον. Γ' τοῦ 1321. Ἐπίσης Act. Chil. 82, 8-92, 1 κ.ἑ.). Ἐκεῖτο λοιπὸν τὸ χωρίον Μαμύτζης ἢ Μαμυτζῶνας «περὶ τὰ παραπόλια», τὰ προάστεια δηλαδὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὰ ὁποῖα ἐλέγοντο *παραπόλια* (=παρὰ τὴν πόλιν). (βλ. προχείρων Σκαρλάτου Βυζαντίου, Ἡ Κωνσταντινούπολις, Ἀθῆναι 1860-69, τ. Β', σ. 1 κ.ἑ.). Τότε ὁμως τὸ πλησίον τοῦ χωρίου τούτου κείμενον κτῆμα Στρόβιλος ἔχει, λίαν πιθανῶς, τὸ ὄνομα τοῦ ἐκ τῆς παλαιᾶς μονῆς τοῦ Στροβίλου ἢ τῆς Στροβιλέας ἐν τῇ συνοικίᾳ Φαναρίου, ὅπου τὸ 812 ἐτάφη ὁ αὐτοκράτωρ Σταυράκιος καὶ ἡ σύζυγος τοῦ Θεοφανῶ (Σκ. Βυζαντίου, Ἡ Κωνσταντινούπολις, τ. Α', σ. 562/3). Ἡ ὁμὰς λοιπὸν τῶν ἐν λόφῳ ἐπιστολῶν δὲν εἶναι κατὰ πάσαν πιθανότητα τοῦ Εὐσταθίου, ὁ ὁποῖος δὲν μετεῖχε «τοῦ συμβουλίου τοῦ βασιλέως», καὶ ἢ ἐν αὐτῇ μνημονευομένη μονῇ Ἀχειροποιήτου, ἢ ἔχουσα κτήματα ὡς ὁ Στρόβιλος παρὰ τὴν Μαμυτζῶνα ἐν τῇ συνοικίᾳ τοῦ Φαναρίου, δὲν εὐρίσκετο ἐν Θεσσαλονίκη, ἀλλὰ μάλλον εἶναι ἡ γνωστὴ μονὴ τῆς Ἀχειροποιήτου τῶν Ἀβραμιτῶν πατέρων ἐν Κωνσταντινουπόλει. Οὐδείς λοιπὸν Εὐστάθιος οὐδεμιᾶς μονῆς Ἀχειροποιήτου ἐν Θεσσαλονίκη ποιεῖται μνεῖαν.

1. Βακαλοπούλου, Ἡ παρ' Εὐσταθίου μνεῖα κ.λ., ἔ.ἄ.

2. βλ. ἀνωτέρω σ. 13, σημ. 3.

πωλητήριον τοῦ 1320 νὰ συμπληρώσωμεν παραλειφθεῖσαν μετὰ τὴν φράσιν *πλησίον καὶ τὴν λέξιν τοῦλάχιστον τοῦ μετοχίου*, ἄν ὄχι καὶ ὀλόκληρον τὴν φράσιν, τὴν περιέχουσαν τὸ ὄνομα τοῦ μετοχίου τούτου, μετὰ τὰς λέξεις *τῆς αὐτῆς μονῆς ὑμῶν*. Οὕτω τὸ ὄρθον κείμενον θὰ ἦτο: .. *τὰ προσόντα μοι τῇ Ἁγῆ οἰκήματα, ὅσα καὶ οἷα, ἐν τῇ γειτονίᾳ τῆς Ἀχειροποιήτου πλησίον καὶ [τοῦ μετοχίου] τῆς αὐτῆς μονῆς ὑμῶν [τοῦ τιμωμένου εἰς ὄνομα τοῦ τιμίου προφήτου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου] καὶ ἐν ἐδάφει διαφέροντι τῇ καθ' ὑμᾶς ταύτῃ μονῇ*. Ἄλλωστε οὕτως εἶχεν ἀντιληφθῆ τὸ νόημα τῆς παραγράφου τοῦ ἐγγράφου τούτου αὐτὸς οὗτος ὁ μετέπειτα ἐκδότης αὐτοῦ Fr. Dölger, ἀναγγέλων ἐν βιβλιογραφίᾳ τὴν ὑπὸ Ἰωακείμ Ἰβηρίτου πρώτῃν ἔκδοσιν τοῦ ἐγγράφου: «... Demetrios Karseres und Anna Paximado verkaufen im April 1320 ihre zwei Häuser in der Nähe des Klosterbesitzes von Iberon an deren Abt Johannes...»¹. Klosterbesitz= Μετόχιον.

Τὸ ἀνωτέρω πωλητήριον λοιπὸν περιέχει σπουδαίαν τοπογραφικὴν πληροφορίαν περὶ τῆς μονῆς Προδρόμου καὶ εἶναι λυπηρὸν ὅτι εἰς τοῦτο ἀκριβῶς ἐγένετο ἀντιγραφικὸν λάθος. Εὐτυχῶς τὸ λάθος εἶναι διαφανές. Κατεφάνη λοιπὸν ἐκ τοῦ πωλητηρίου τούτου ὅτι ἡ μονὴ Προδρόμου, μετόχιον τῆς μονῆς Ἰβήρων, ἔκειτο ἐν Θεσσαλονίκῃ εἰς τὴν συνοικίαν τῆς Ἀχειροποιήτου, περὶ τὸν σημερινὸν δηλαδὴ ναὸν τῆς Ἀχειροποιήτου².

Τὸ 1357 ἡ μονὴ Προδρόμου ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι μετόχιον τῆς μονῆς Ἰβήρων: .. *ἐντὸς τῆς θεοσώστου πόλεως τῆς Θεσσαλονίκης μετόχια* (τῆς μονῆς Ἰβήρων) *τοῦ τιμίου προφήτου Προδρόμου* κ.λ.³.

Ἀργότερον ἀναφέρεται ἡ μονὴ Προδρόμου, ὅπως εἶδομεν εἰς τὴν ἀρχὴν, ὑπὸ τοῦ Ἰγνατίου τοῦ ἐκ Σμολένσκ τὸ 1405, εἰς τὸ χρυσόβουλλον τοῦ Ἰωάννου Β' Παλαιολόγου τὸ 1407 καὶ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Ἀναγνώστου τὸ 1430.

1. Εἰς BZ 29(1929/30) 107. Τὸ μετόχιον τοῦτο εἶχε πράγματι τὸ ὄνομα «τῶν Ἰβήρων». Τὸ πρᾶγμα φαίνεται καθαρά εἰς χρυσόβουλλον τοῦ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ τοῦ ἔτους 1351, τὸ ὁποῖον ἐπικυρώνει κτήματα τῆς μονῆς Ἰβήρων ἐντὸς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἀλλαγαῶν. Παραθέτομεν τὸ σχετικὸν ἀπόσπασμα ἐκ τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ ὑπὸ Μ. Γεδεών, Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες. Εἰδήσεις ἐκ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, 1500-1912. Ἀθῆναι 1936, σ. 45: ... *ἐντὸς τῆς θεοσώστου πόλεως Θεσσαλονίκης μονῶν εἰς ὄνομα τιμώμενον τοῦ τιμίου ἐνδόξου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου, τὸ ἐπικεκλήμενον τῶν Ἰβήρων, μεθ' ὧν κέκτηται οἰκημάτων, προσόντων αὐτῷ ἐξ ἀγορασίας καὶ προσενέξεως...* Τὸ ὑποκοριστικὸν «μονῶν» ἐτέθη μᾶλλον εἰς ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὴν μεγάλην μονὴν τῶν Ἰβήρων καὶ δὲν σημαίνει «πολλὰ μικρὰ μοναστηριακὸν κτίσμα», τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ἤμποροῦσε νὰ ἔχη τόσην ἀκίνητον περιουσίαν.

2. Περὶ τῆς ταυτίσεως τοῦ σημερινοῦ ναοῦ (τοῦ τουρκικοῦ Ἐσκι-Τζουμά) πρὸς τὸν ναὸν τῆς Ἀχειροποιήτου τῶν πηγῶν βλ. Α. Ξυγγοπούλου, Αἱ περὶ τῆς Ἀχειροποιήτου Θεσσαλονίκης εἰδήσεις κ.λ., ἔ. ἀ.

3. Dölger, Schatzk. Nr. 9, 31 (25 Αὐγ. 1357. Ἰβήρων).

Ἀπομένει νὰ προσπαθῆσωμε, κατὰ τὸ δυνατόν, νὰ ὀρίσωμεν ἀκριβέστερον τὴ θέσιν τῆς μονῆς Προδρόμου ἐντὸς τῆς συνοικίας Ἀχειροποιήτου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην.

Ὁ παλαιότερος ταυτισμὸς τῆς μονῆς ὑπὸ τοῦ Tafrali¹ πρὸς τὸν ναὸν τοῦ Προδρόμου, τὸν ἀναφερόμενον κατὰ τὸ 839 εἰς τὸν Βίον τῆς Ἁγίας Θεοδόρας καὶ κείμενον ἐν τοῖς *λαοῖς μέρει τοῦ θείου ναοῦ τοῦ πανενδόξου μάρτυρος Δημητρίου*², δὲν εὐσταθεῖ, βεβαίως, πλέον. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἰς τὸν Βίον πρόκειται περὶ ναοῦ καὶ οὐχὶ περὶ μονῆς καὶ ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἡ τοποθέτησις τοῦ ναοῦ τούτου ἀριστερά, δηλαδὴ ἔξωθι τῆς βορείας πλευρᾶς, τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου θέτει τὸν ναὸν ἔξω τῆς συνοικίας τῆς Ἀχειροποιήτου, τὸν ταυτισμὸν ἀποκλείει νῦν καὶ ἡ χρονολογία ἰδρύσεως τῆς μονῆς Προδρόμου, ἡ ὁποία ἰδρυθεῖσα, ὡς εἶδομεν, τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 10ου αἰῶνος, εἶναι πολὺ νεώτερα καὶ δὲν ὑπῆρχε τὸ 839. Ὁρθῶς λοιπὸν ὁ Σωτηρίου ἐταύτισε τὸ ναῖδιον τοῦτο τοῦ Προδρόμου τοῦ Βίου τῆς Ἁγίας Θεοδόρας πρὸς ἓν ἐκ τῶν τριῶν παρεκκλησιῶν, ἐρείπια τῶν ὁποίων ἀνεσκαφησαν ἔξω τῆς ἀριστερᾶς (βορείας) πλευρᾶς τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου³. Ὁ Ξυγγόπουλος ἐξ ἄλλου, ἔχων ἄλλο θέμα ἐρεῦνης, δευδερκῶς παρετήρησεν ὅτι: «Τὴν μονὴν τοῦ Προδρόμου, τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Ἀναγνώστου ἀναφερομένην, δέον, νομίζω, νὰ ἀναζητήσωμεν εἰς τὸ κέντρον τῆς πόλεως, ὅπου καὶ ὁ ναὸς τῆς Ἀχειροποιήτου...»⁴.

Πρέπει λοιπὸν νὰ ἀναζητήσωμεν ἐντὸς τῆς συνοικίας Ἀχειροποιήτου καὶ πλησίον τοῦ ὁμωνύμου ναοῦ⁵ ἵχνη παλαιστάτου τουρκικοῦ τεμένους, ἀφοῦ τὸ 1430 ἡ μονὴ Προδρόμου ἐγένετο, ὡς εἶδομεν, τουρκικὸν τέμενος. Πράγματι, εἰς πεντήκοντα περίπου μέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ Αἰθρίου τῆς σημερινῆς Ἀχειροποιήτου καὶ ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς τῆς σημερινῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ ὑπάρχει χῶρος, ὁ ὁποῖος καὶ σήμερον ἀκόμῃ δεικνύει τουρκικὰ ἵχνη. Ἐκεῖ ὑπάρχουν σήμερον τὰ τουρκικὰ λουτρά «Παράδεισος», τὸ παλαιότατον δηλαδὴ «Μπέη-Χαμάμ»⁶, παραπλευρῶς δὲ τοῦ λουτροῦ τούτου

1. O. Tafra li, Topographie de Thessalonique, Paris 1913, σ. 195.

2. Βίος Ἁγίας Θεοδόρας. Ἐκδ. E. Kurtz, Des Klerikers Gregorius Bericht über Leben, Wundertaten und Translation der Hl. Theodora von Thessalonich. Mémoires de l'Acad. Imper. des Sciences de St. Pétersbourg, VIIIe série, Cl. Hist.-Phil., vol. VI, nr. I, St. Pétersbourg 1902, κεφ. 18, σ. 11. Πρβλ. καὶ Tafra li, Topographie, σ. 195, σημ. 2.

3. Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου, Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Ἐν Ἀθήναις 1952, σ. 136/7. (Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, ἀριθμ. 34).

4. Ξυγγόπουλος, Μονὴ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἢ μονὴ τῆς Θεοτόκου, ἔ.ἀ., σ. 730.

5. Τὰ τῆς προελεύσεως καὶ τὰ τῆς ἱστορίας τῆς ὀνομασίας τοῦ ναοῦ τῆς Ἀχειροποιήτου βλ. εἰς Α. Ξυγγόπουλου, Αἱ περὶ τῆς Ἀχειροποιήτου Θεσσαλονίκης εἰδήσεις τοῦ Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου, ἔ.ἀ.

6. Βλ. τὸ εἰς τὸ τέλος τῆς Τοπογραφίας τοῦ Tafra li προσηρηθένον τοπογραφικόν

καὶ ἀνατολικῶς αὐτοῦ, πρὸς τὴν Ἀχειροποιήτων δηλονότι, εὐρίσκετο πρὸ 75 ἐτῶν τὸ παλαιότατον ἐπίσης «Σουλεϊμάν-Τζαμί»⁴.

Τὸ Μπέη-Χαμάμ εἶναι τὸ παλαιότερον τουρκικὸν κτίσμα εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Ἐκτίσθη ἐπὶ Μουράτ Β' (1421-1451) καὶ ἡ ἀραβικὴ του ἐπιγραφὴ εἰς τὸ ὑπέρθυρον τῆς εἰσόδου του φέρει χρονολογίαν 15 Σεπτεμβρίου 1444². Ἐλειτούργει ὡς διπλοῦς λουτρῶν (Τσιφτὲ-Χαμάμ) μὲ χωριστὰ τμήματα δι' ἄνδρας καὶ διὰ γυναῖκας³ καὶ τοῦτο ἐνθυμίζει τὸ «κοινὸν βαλανεῖον» τοῦ Ἀναγνώστου, τὸ κτισθὲν «ἐπὶ μέσης τῆς πόλεως» μὲ ὑλικά ἀπὸ κατεπιπθόντα χριστιανικά κτίσματα⁴.

Διὰ τὸ Σουλεϊμάν-Τζαμί δὲν ἔχομεν πληροφορίας. Ὁ Ἐβλιγιὰ Τσελεμπή τὸ 1669 τὸ ἀναφέρει⁵. Ὁ Χατζή Ἰωάννου τὸ 1880 εἰς τὴν Ἀστυγραφίαν του δὲν τὸ ἀναφέρει. Κατὰ τὸν Δ. Εὐαγγελίδην ὁμοῦ ἐσώζετο εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 20οῦ αἰῶνος καὶ εἰς τὴν θέσιν του, καέντος κατὰ τὴν πυρκαϊάν τῆς πόλεως τοῦ 1917, ἐκτίσθη τὸ 1933 νέα οἰκοδομὴ, ἡ οἰκία Βάγια, ὅπως λέγει, παρὰ τὴν σημερινὴν Στοὰν Χορτιάτη ἐπὶ τῆς Ἐγνατίας καὶ ὀλίγον ἀνατο-

σχεδιάγραμμα τῆς πόλεως. Περιγράφεται τὸ 1669 ὑπὸ τοῦ Ἐβλιγιὰ Τσελεμπή. Βλ. Νικηφ. Μοσχόπουλου, Ἡ Ἑλλάς κατὰ τὸν Ἐβλιγιὰ Τσελεμπή, ΕΕΒΣπ 16(1940)348.

1. Σημειοῦται καὶ τοῦτο εἰς τὸ ἀνωτέρω σχεδιάγραμμα τοῦ Tafalı. Περιγράφεται καὶ αὐτὸ τὸ 1669 ὑπὸ τοῦ Ἐβλιγιὰ Τσελεμπή. Βλ. Νικηφ. Μοσχόπουλου, ἔ.ἀ., σ. 344: «Κατόπιν ὑπάρχει εἰς τὴν συνοικίαν Καβαφλάρ (=Καβάφικα, ἀγορὰ ἐτοιμῶν λαϊκῶν ὑποδημάτων) τὸ Τζαμίον τοῦ Σουλεϊμάν Πασᾶ». Τὸ ὅτι ἡ μνεῖα τοῦ τζαμιοῦ εἶναι τοῦ ἔτους 1669 βλ. παρὰ Fr. B a b i n g e r, Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke, Leipzig 1927, σ. 221. (Τὸ περιεχόμενον τοῦ 8ου Βιβλίου, ἔθνα ἡ περιγραφὴ τῆς Θεσσαλονίκης, εἶναι τοῦ ἔτους 1080/1669).

2. Βλέπε τὴν μεταγραφὴν τῆς ἐπιγραφῆς διὰ λατινικῶν χαρακτήρων καὶ τὴν ἀγγλικὴν μετάφρασιν αὐτῆς εἰς M. K i e l, Notes on the History of some Turkish Monuments in Thessaloniki and their Founders, «Balkan Studies» 11, 1(1970) 129.

3. M. K i e l, ἔ.ἀ.

4. Ἰωάννης Ἀναγνώστης, κεφ. 21 (ἔκδ. Τσάρα, σ. 64, ἔκδ. Βόνν. σ. 527): ... ἔνιοι δὲ (ιεροὶ οἰκοὶ) καὶ μᾶλλον οἱ πλείους, καταπιπτόμεσαν τέλειον, ὡς μηδὲ ποῦ ποτ' ἦσαν γνωρίζεσθαι διηράγησαν γὰρ αἱ τούτων ὄλαι καὶ κτίσμασιν ἄλλοις προσετέθησαν καινότεροις καὶ μάλιστα γε τῶ νῦν ἐπὶ μέσης τῆς πόλεως ὄρω μένω καὶ κοινῶ βαλανεῖω. Κακῶς ὁ Μ. Χατζή - Ἰωάννου, Ἀστυγραφία τῆς Θεσσαλονίκης, ἐν Θεσσαλονίκῃ 1880, 2α ἔκδ. φωτοτυπικῆ, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 58 καὶ σημ. α), δέχεται τὴν διόρθωσιν τοῦ «κοινῶ» εἰς «καινῶ» τοῦ Tafel, πρᾶγμα, τὸ ὅποιον ἀπεμάκρυνεν αὐτὸν τοῦ ὀρθοῦ καὶ παρέσυρεν αὐτὸν εἰς ταῦτισιν πρὸς τὸ Γενή-Χαμάμ (Νέον Λουτρόν), τὸ εὐρισκόμενον παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ διχὶ «ἐπὶ μέσης τῆς πόλεως». «Κοινὸν βαλανεῖον» εἶναι λουτρόν δι' ἄνδρας καὶ γυναῖκας, ὅπως τὸ Μπέη-Χαμάμ (Τσιφτὲ-Χαμάμ). Ἐὰν τὸ Μπέη-Χαμάμ, τὸ ὅποιον ἦτο δι' ἄνδρας καὶ γυναῖκας (Τσιφτὲ-Χαμάμ) καὶ ἐκτίσθη τὸ 1444, εἶναι τὸ «κοινὸν βαλανεῖον» τοῦ Ἀναγνώστου, τότε ὁ Ἀναγνώστης (ἡ ὁ Διασκευαστῆς του κατὰ τὸν Ἰ. Τσάραν, ἔκδ. Ἀναγνώστου, σ. 82 κ.ἔ.) γράφει μετὰ τὸ 1444.

5. Βλ. ἀνωτέρω σημ. 1.

λικώτερον τοῦ Μπέη-Χαμάν, ὅπως θὰ ἰδοῦμε ἀμέσως παρακάτω. Ὁ Ἐβλιγιῶ τὸ ὀνομάζει Σουλεϊμάν-Πασᾶ Τζαμί, ἀλλὰ δὲν εἶναι γνωστός Τοῦρκος ἀξιοματοῦχος Σουλεϊμάν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Μᾶλλον πρόκειται περὶ τοῦ Σουλτάνου Σουλεϊμάν τοῦ Μεγαλοπρεποῦς (1520-1566), ὁ ὁποῖος διὰ τοῦ ἀρχιτέκτονός του Σινάν-Πασᾶ ἔχει πολλὰ κτίσματα εἰς τὰ Βαλκάνια καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν¹.

Οὕτως ἡ παλαιότης ἀμφοτέρων τῶν ἐκεῖ τουρκικῶν τούτων κτισμάτων δεικνύει ὅτι μέγας χρόρος ἐκεῖ διετέλει ἐπὶ τουρκοκρατίας ἀποκλειστικῶς εἰς τουρκικὰς χεῖρας καὶ εἶχεν ἀνεκάθεν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τοῦ 1430 τουρκικὰ κτίσματα. Ἄλλὰ τὸ σπουδαιότερον εἶναι ἄλλο:

Τὸ 1933, ὅταν ἀνεσκάπτετο ἡ θέσις τοῦ Σουλεϊμάν-Τζαμί διὰ νὰ κτισθῇ ἡ νέα οἰκοδομή, εὐρέθησαν κάτωθι αὐτοῦ καὶ εἰς βάθος δύο μέτρων ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους τὰ εἰρήπια χριστιανικοῦ κτηρίου (εἰκονομαχικῆς ἐκκλησίας), περὶ τοῦ ὁποῖου ἔχομεν τὸ ὄραϊον δημοσίευμα τοῦ Δ. Εὐαγγελίδου². Παραθέτομεν ἐξ αὐτοῦ τὰ τῆς ἀνευρέσεως τοῦ κτηρίου: «Πρὸ τεσσάρων ἐτῶν κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1933 ἀνασκαπτομένων θεμελίων τῆς οἰκίας Βάγια ἐπὶ τῆς διασταυρώσεως τῶν ὁδῶν Ἑγνατίας καὶ Δικαστηρίων παρὰ τὴν Στοᾶν Χορτιάτη ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀνευρέθη κατ' ἀρχὰς μὲν τμήμα διαπέδου τουρκικοῦ τζαμιοῦ καὶ κατὰ τὴν γωνίαν τῆς ὁδοῦ τὸ ὑπόστρωμα τοῦ μιναρέ, ἔπειτα δὲ εἰς βάθος δύο περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους τὰ εἰρήπια χριστιανικοῦ κτηρίου. Τὸ ἐκεῖ ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας ἀνεγερθὲν τζαμίον εἶναι πιθανῶς τὸ λεγόμενον Σουλεϊμάν Τζαμί, σφζόμενον μέχρι πρὸ τριακονταετίας. Τὸ ἀνευρεθὲν τμήμα τοῦ διαπέδου αὐτοῦ συνέκειτο ἐκ μικρῶν πελυχρῶμων μαρμάρων (λευκοῦ, ἰώδους καὶ πρασίνου) σχηματιζόντων μικρὰ τετράγωνα ἐν μέσῳ τριγῶνων. Ἡ κάτωθι αὐτοῦ ἀνασκαφεῖσα ἐκκλησία ἀπετελεῖτο ἐξ ἐπιμήκους κεντρικοῦ χώρου λήγοντος πρὸς ἀνατολὰς εἰς ἀψίδα. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ χώρου τούτου ὑπάρχουν ἄλλοι δύο παράλληλοι καὶ στενώτεροι ἐπιμήκεις χώροι ἐπίσης λήγοντες εἰς μικροτέρας ἀψίδας καὶ συγκοινωνοῦντες διὰ θυρῶν πρὸς τὸν μεσαῖον. Τὸ δυτικὸν τμήμα τῶν χώρων τούτων εἶναι κατεστραμμένον, ὥστε δὲν γνωρίζομεν τὴν ἀπόληξιν αὐτῶν καὶ ἐπομένως καὶ τὸ μήκος των. Μόνον τοῦ βορείου πλαγίου χώρου σφύζεται ἡ ἐξωτερικὴ βορεῖα πλευρὰ εἰς ἀρκετὸν πρὸς δυσμὰς μήκος χωρὶς ὅμως νὰ καταλήγῃ πον»³.

Καὶ τὸ μὲν μήκος τοῦ οἰκοδομήματος δὲν εἶναι γνωστόν, τὸ πλάτος αὐτοῦ ὅμως ἐκ τῆς δεδομένης ἐν τῷ σχεδιαγράμματι τῆς ἀνωτέρω δημοσιεύ-

1. Βλ. περὶ αὐτοῦ Μ. Κιελ, ἑ.ἀ., σ. 146 κ.ἑ.

2. Δ. Εὐαγγελίδου, Εἰκονομαχικὰ μνημεῖα ἐν Θεσσαλονίκῃ, «Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς» 1937 (τόμος Ἑκατονταετηρίδος), σ. 341-351 (μετὰ πολλῶν εἰκόνων καὶ σχεδιαγραμμάτων) 1937.

3. Εὐαγγελίδης, ἑ.ἀ., σ. 341/2. Βλ. αὐτόθι, σ. 349, πίν. I.

σεως κλίμακος¹ είναι δεκατριῶν μέτρων ἀπὸ ἐσωτερικῆς εἰς ἐσωτερικὴν πλευρὰν τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων. Ὁ δὲ σωζόμενος βόρειος τοίχος, ὁ μὴ ἀπολήγων εἰς οὐδὲν ἔχει ἤδη μῆκος δώδεκα μέτρων, ἴσως δέκα πέντε. Ἐχομεν λοιπὸν σεβαστῶν διαστάσεων οἰκοδόμημα 13 × 15 μέτρων καὶ πλέον, τὸ ὁποῖον προφανῶς δὲν ἦτο ναῖσκος ἢ παρεκκλήσιον, ἀλλὰ θὰ ἤμποροῦσε νὰ εἶναι μεμονωμένος ναὸς ἢ καθολικὸν μονῆς τιος.

Ὁ Εὐαγγελίδης ἔκαμε δύο λιαν ἐνδιαφερούσας παρατηρήσεις εἰς τὸ εὔρημα τοῦτο: «Εἶναι πιθανώτατον ὅτι τὸ μεσαῖον κλίτος εἶναι τὸ ἀρχικὸν κτίσμα, εἰς τὸ ὁποῖον προσετέθησαν βραδύτερον καὶ τὰ ἐκατέρωθεν αὐτοῦ πλάγια. Τοῦτο συνάγεται πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ ὅτι ταῦτα δὲν εἶναι οἰκοδομικῶς συνδεδεμένα πρὸς τὸ κεντρικὸν τμήμα, ἀλλὰ σαφῶς διαχωρίζονται καὶ εἶναι ὡσεὶ προσηρημένα καὶ προσκεκολλημένα, διότι οἱ τοῖχοι τῶν κατὰ τὴν ἀψίδα δὲν συνάπτονται στενῶς. Ἐπειτα ἡ ἀνώμαλος διάθεσις τῶν ἀψίδων καὶ μάλιστα τῆς νοτίας ὑποδηλοῖ οὐχὶ ἐνιαῖον ἀρχικὸν σχέδιον καὶ τέλος ἢ νοτία θύρα ἐπικοινωνίας διακόπτουσα τὴν ἐσωτερικὴν γραπτὴν διακοσμησιν, ὡς θὰ λεχθῆ κατωτέρω, μαρτυροῖ ὅτι ἠνοίχθη βραδύτερον, ὅτε πιθανῶς ἐκτίσθη τὸ νότιον παράρτημα.—Ὅπωςδήποτε εἶναι φανερὸν ὅτι ἔχομεν πρὸ ἡμῶν κτίσμα ἀποτελούμενον ἐκ τριῶν χώρων, τῶν ὁποῖων ὁ μεσαῖος ἦτο ἡ κυρίως ἐκκλησία ἰδρυθεῖσα κατ' ἀρχὰς πρὸς τιμὴν μάρτυρός τιος, τοῦ ὁποῖου τὰ ἱερά λείψανα κατετέθησαν ὑπὸ τὴν ἁγίαν τράπεζαν. Ἐπειτα ἐκτίσθη πρῶτον μὲν ὁ πρὸς βορρᾶν χώρος, κατόπιν δὲ ὁ νότιος. Ταῦτα δυνάμενα νὰ χαρακτηρισθῶσι ὡς παρεκκλήσια ἐχρησίμευσαν ὡς τόπος ταφῆς»². —Δεύτερον: «Χαρακτηριστικὸν ἦτο ὅτι οὐδεμία ἀνθρωπίνη παράστασις ἀπετέλει τὸ θέμα τῆς διακοσμήσεως αὐτῶν (τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων) καὶ μόνον σταυροὶ καὶ διακοσμητικὰ ἄνθη ἦσαν τὸ περιεχόμενον τῶν λείψανα τῆς διακοσμήσεως ταύτης διεσώθησαν ἐν μὲν τῇ κεντρικῇ ἐκκλησίᾳ κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν καὶ ὀλίγα ἐναντι αὐτῆς ἐπὶ τῆς βορείας. Ἐπειτα ἐλάχιστα ἴχνη ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ βορείου παρεκκλησίου καὶ ἐπίσης ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ νοτίου καὶ ἐπὶ τῆς κόγχης αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς παρεῖας τῆς νοτίου θύρας ἐσώθησαν τμήματα τοιχογραφίας. Τὸ καλύτερον σωζόμενον τμήμα εἶναι τὸ πρῶτον»³. Τὸ κύριον θέμα τῆς ἀπροσώπου ταύτης διακοσμήσεως εἶναι ὁ σταυρὸς, ὡς φαίνεται ἀπὸ τὰς δημοσιευθείσας εἰκόνας. Ἐπιφέρει δὲ ἐν τέλει ὁ Εὐαγγελίδης: «Ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν εἰκονογραφικῶν θεμάτων καὶ τῆς τεχνικῆς πρὸς τὰς ἐκκλησίας τῆς Καππαδοκίας καὶ πρὸς τὰ χειρόγραφα καὶ πρὸς ἄλλα ὅμοια εἰκονογραφικὰ θέματα χρονολογημένα εἶναι δυνατόν, νομίζω, νὰ συναχθῆ τὸ συμπέ-

1. Ἐ. ἀ., σ. 349, πίν. I.

2. Εὐαγγελίδης, ἔ.ἀ., σ. 343/4.

3. Εὐαγγελίδης, ἔ.ἀ., σ. 344/5.

ρασμα ὅτι αἱ σταυροφόροι τοιχογραφίαι τῆς Θεσσαλονίκης ἀνήκουν εἰς τὴν εἰκονομαχικὴν περίοδον καὶ δὴ εἰς τοὺς τελευταίους τῆς χρόνους τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 9ου αἰῶνος»¹.

Μετὰ τὴν περιγραφὴν καὶ τὴν χρονολόγησιν παραθέτομεν μερικούς χρησίμους διὰ τὸ θέμα μας σκέψεις τοῦ Εὐαγγελίδου: «Ἐρωτᾶται νῦν ἐὰν ἡ εἰκονομαχικὴ αὕτη διακόσμησις προηγείται ἢ ἔπεται τῶν προσκτισμάτων. Ὑπάρχει βεβαίως ἴχνος τοιαύτης διακοσμήσεως εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ βορείου παρεκκλήσιου, εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ νοτίου, ἐπὶ τῆς κόγχης αὐτοῦ, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς παρεῖας τῆς νοτίου θύρας. Τοῦτο βεβαίως δεικνύει ἐκ πρώτης ὄψεως ὅτι ἐγένετο ἐνιαία εἰκονομαχικὴ διακόσμησις μετὰ τὰ προσκτίσματα. Πῶς ὁμως τότε ἡ νοτία θύρα διακόπτεται τὴν ἐσωτερικὴν γραπτὴν διακόσμησιν, μαρτυροῦσα οὕτω ὅτι αὕτη ἠνοιχθῆ βραδύτερον, ὅτε πιθανῶς ἐκτίσθη τὸ νότιον παράρτημα;»². Καί: «Ἡ εἰκονομαχικὴ διακόσμησις λοιπὸν περιωρίζετο κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν κεντρικὴν παλαιότεραν ἐκκλησίαν καὶ ὅταν ἀργότερον ἐγένοντο τὰ προσκτίσματα, ἐπεξετάθη αὕτη κατ' ἀπομίμησιν καὶ εἰς ταῦτα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ διακόσμησις τοῦ κεντρικοῦ τμήματος διεσώθη καλύτερον, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν στοιχείων ταύτης κυρίως ἐγένετο ἡ χρονολογικὴ τοποθέτησις τοῦ κτίσματος εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 9ου αἰῶνος»³. — «Ἡ χρονολογικὴ τοποθέτησις αὕτη ἰσχύει κυρίως διὰ τὸ κεντρικὸν τμήμα. Ἡ δὲ ἐπίσης εἰκονομαχικὴ διακόσμησις τῶν προσκτισμάτων, ἢ ἐπεκταθεῖσα εἰς ταῦτα κατ' ἀπομίμησιν καὶ δὴ εἰς δύο διαφορετικὰ στάδια, δὲν ἐμποδίζει, νομίζομεν, νὰ δεχθῶμεν χρονικὴν ἀπόστασιν τῶν προσκτισμάτων ἀπὸ τοῦ ἀρχικοῦ ναοῦ ἀρκετὴν, ὥστε νὰ εἰσέλθωμεν εἰς χρόνους μὴ εἰκονομαχικοῦ πλέον»⁴.

Παρουσιάζει λοιπὸν τὸ εὑρημα τοῦ Εὐαγγελίδου τρία στάδια ἐξελιξεως καὶ δὲν ἔχει ἐνιαῖον ἀρχικὸν ἀρχιτεκτονικὸν σχέδιον. Κατὰ τὸ πρῶτον στάδιον ὑπάρχει μόνον ὁ κεντρικὸς χώρος, ναὸς δηλαδὴ εἰκονομαχικῆς ἐποχῆς μὲ εἰκονομαχικὴν διακόσμησιν. Κατὰ τὸ δεύτερον στάδιον προστίθεται εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ παρεκκλήσιου ταφῆς. Κατὰ τὸ τρίτον στάδιον προστίθεται καὶ εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ ἐπίσης παρεκκλήσιου ταφῆς καὶ ἡ εἰκονομαχικὴ διακόσμησις τοῦ κεντρικοῦ χώρου ἐπεκτείνεται ἐκάστοτε κατ' ἀπομίμησιν καὶ εἰς τὰ προσκτίσματα ταῦτα.

Καὶ ὁ μὲν κεντρικὸς χώρος ἠμπορεῖ νὰ χρονολογηθῆ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς συγχρόνου εἰκονομαχικῆς διακοσμήσεως ἄλλων μνημείων εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 9ου αἰῶνος, δηλαδὴ μεταξύ 840-

1. Ἐ.ἀ., σ. 351.

2. Εὐαγγελίδης, ἔ.ἀ., σ. 343 καὶ 345.

3. Εὐαγγελίδης, ἔ.ἀ., σ. 351.

4. Ὁ Εὐαγγελίδης, ἔ.ἀ., σ. 344, δέχεται ὅτι πρῶτον ἐκτίσθη ὁ πρὸς βορρᾶν χώρος, ἔπειτα δὲ ὁ νότιος.

850 (ίσως ἐπὶ τοῦ εἰκονομάχου Θεοφίλου, 829-842), τὰ δὲ προσκτίσματα, ἔχοντα χρονικὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ ἀρχικοῦ κεντρικοῦ χώρου, ἤμποροῦν νὰ οδηγήσουν εἰς χρόνους μὴ εἰκονομαχικοὺς καὶ εἰς τοῦτο δὲν ἐμποδίζει ἡ εἰκονομαχικὴ των διακόσμησις, ἡ ὁποία ἐγένετο κατ' ἀπομίμησιν ἐκείνης τοῦ κεντρικοῦ χώρου διὰ τὸ ἐνιαῖον τῆς διακοσμήσεως. Διὰ τὰ προσκτίσματα αὐτὰ ὁ Εὐαγγελίδης λέγει: «Οἱ χῶροι οὗτοι δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσι ὡς παρεκκλήσια χρησιμεύοντα ὡς τόπος ταφῆς»¹ καὶ ὁ Εὐαγγελίδης εὑρε πρᾶγματι τάφους εἰς αὐτά. Τί τάφοι εἶναι αὐτοί; Προφανῶς ἐπισήμων ἐνοριτῶν ἢ μοναχῶν. Μᾶλλον ὅμως μοναχῶν καὶ διὰ τοῦτο ἀυξάνουν διὰ τῆς προσθήκης καὶ ἐνὸς νοτίου παρεκκλησίου ταφῆς, παραλλήλως προφανῶς πρὸς τὴν αὐξήσιν τοῦ μεγέθους καὶ τῆς σημασίας μιᾶς μονῆς. Πρόκειται λοιπὸν περὶ μονῆς πλέον. Μονὴ λοιπὸν ὑπῆρχεν ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ Σουλεϊμάν-Τζαμιού.

Ἐπάρχει ὅμως τοιουτοτρόπως μία ἀναλογία πρὸς τὰ στάδια ἐξελιξεως τῆς μονῆς Προδρόμου. Ἡ μονὴ Προδρόμου «ἐδέξατο τὴν σύστασιν» παρὰ τοῦ μοναχοῦ Νικολάου, κατὰ τὸ ἀνωτέρω ἀναφερθὲν σιγίλλιον τοῦ Λέοντος, εἰς τὸ δεῦτερον τέταρτον τοῦ 10ου αἰῶνος, δηλαδὴ μεταξὺ 925-950². Τί σημαίνει ὅμως «ἐδέξατο τὴν σύστασιν»; Σημαίνει ὅτι αὕτη ἐκτίσθη ἐκ θεμελιῶν ἐξ ὀλοκλήρου εἰς νέαν ἐντελῶς θέσιν ἢ ὅτι ἐκτίσθη περὶ ὑπάρχουσαν ἤδη παλαιότεραν ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία ἀπετέλεσε τὸ Καθολικὸν αὐτῆς; Ἐὰν δεχθῶμεν τὸ δεύτερον, τότε συμφωνεῖ τοῦτο πρὸς τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον στάδιον τῆς ἐξελιξεως τοῦ εὐρημάτος Εὐαγγελίδου, δηλαδὴ ἕνας ἀρχικὸς μεμονωμένος εἰκονομαχικὸς ναὸς τοῦ 840-850, περὶ τὸν ὁποῖον ἀργότερον, μεταξὺ 925-950, χρησιμοποιούμενον ὡς Καθολικόν, συνιστάται μονὴ καὶ τότε προστίθεται εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν του παρεκκλήσιον ταφῆς μοναχῶν, τὸ ὁποῖον ἐχρειάζετο τώρα ἡ μονὴ, ὅχι ὅμως προηγουμένως ὁ μεμονωμένος ναὸς. Μετὰ τὸν Νικόλαον τοῦ 925-950 καὶ πρὸ τοῦ 980 τὴν μονὴν Προδρόμου ἀναλαμβάνει ὡς ἀνακαινιστῆς ὁ Λεόντιος καὶ ἡ μονὴ λέγεται μονὴ Λεοντίου. Τὸ 980 ἡ μονὴ Λεοντίου (Προδρόμου) παραχωρεῖται ὑπὸ τοῦ Βασιλείου Β' τοῦ Βουλγαροκτόνου ὡς μετόχιον εἰς τὴν μονὴν Ἰβήρων, τὸ ὁποῖον ἐμφανίζεται σημαντικὸν εἰς μέγεθος καὶ πλοῦσιον εἰς κτήματα. Καὶ εἰς τὸ εὐρημα Εὐαγγελίδου ὅμως ἡ προσθήκη τοῦ νοτίου παρεκκλησίου ταφῆς ἀργότερον προδίδει μεταγενεστέραν αὐξήσιν τῆς μονῆς καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μοναχῶν αὐτῆς.

Πάντα ταῦτα ὅμως ἀποτελοῦν ὅχι ἀποδείξεις, ἀλλὰ ἐνδείξεις, τῶν ὁποίων ἡ ἀποδεικτικὴ ἀξία ὑποστηρίζεται μόνον: 1) Ἐκ τῆς θέσεως τοῦ εὐρημάτος Εὐαγγελίδου πλησίον τῆς Ἀχειροποιήτου, ὅπου εὐρίσκετο καὶ ἡ μονὴ Προδρόμου, 2) ἐκ τῆς ὑπάρξεως παλαιωτάτων τουρκικῶν κτισμάτων εἰς

1. Βλ. εἰς Εὐ α γ γ ε λ ἰ δ η ν, ἔ.ἀ., σ. 344 καὶ σ. 343 τοιοῦτους τάφους.

2. Βλ. προηγουμένως σ. 9 καὶ σημ. 1.

τὴν θέσιν αὐτὴν ἐκ τῆς ἐποχῆς τῆς καταλήψεως τῆς μονῆς Προδρόμου ὑπὸ τῶν Τούρκων, 3) ἐκ τῆς ἀνευρέσεως χριστιανικῶν ἐρειπίων μονῆς κάτωθι τῶν τουρκικῶν, καὶ 4) ἐκ τῆς ἀναλογίας τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἐξελίξεως τοῦ εὐρήματος Εὐαγγελίδου καὶ τῆς ἱστορίας τῆς μονῆς Προδρόμου. Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι οὐδὲν ἄλλο τουρκικὸν τζαμί οὔτε παλαιὸν οὔτε νεώτερον οὔτε ὑπῆρχεν οὔτε ὑπάρχει εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἀχειροποιήτου, ἢ σύμπτωσις τῶν τεσσάρων ἀνωτέρω στοιχείων εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον καθιστᾶ λίαν πιθανὸν ὅτι εὕρισκόμεθα ἐνταῦθα εἰς τὴν θέσιν τῆς ἐξαφανισθείσης μονῆς Προδρόμου.

Γ. Ι. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ

ZUSAMMENFASSUNG

G. J. Theocharides, Ein grosses verschwundenes Kloster von Thessalonike. Das Prodromos-Kloster.

Nach der bekannten Stelle des Johannes Anagnostes Murad II, welcher Thessalonike im Jahre 1430 eroberte, hatte die Acheiropoietos-Kirche und das Prodromos-Kloster zu Moscheen verwandelt. Die erste als Symbol seines Sieges und das zweite, weil es schon vor Jahren von den Türken genommen worden war. Es gibt gar keinen Zweifel, dass die Acheiropoietos-Kirche des Anagnostes keine andere als die heutige gleichnamige Kirche in der Stadt ist, welche in der Türkenzeit Eski-Djuma, d.h. alte Gebetstelle, hiess und welche heute noch den Stempelmark des Sultans auf einer Säule ihrer nördlichen Säulenhalle trägt. Probleme stellt das Prodromos-Kloster auf: a) Wann wurde es vor 1430 von den Türken genommen? b) Welche ist seine Geschichte? c) Wo lag dieses Kloster im Inneren der Stadt Thessalonike?

a) Das Prodromos-Kloster könnte nicht während der ersten Periode der Untertänigkeit der Stadt Thessalonike zu den Türken, 1387-1391, von denselben genommen worden sein, da damals keine Stadteroberung, keine Stadtbesezung, sondern nur einfache Steuerpflichtigkeit unter freien Verwaltungsbedingungen zustande gekommen war.

Das Prodromos-Kloster muss bei der gewaltigen Stadteroberung vom zornentbrannten Bajazit I. im Jahre 1391 von den Türken besetzt worden sein, da diesser, wie sein Sohn Musa in seiner Rede erwähnt, alle Kirchen der Stadt besetzt und zu Moscheen verwandelt hatte, während er die Stadt bis zum Jahre 1403 in türkischen Händen hielt. Dies wird auch von einer Patriarchenurkunde vom Jahre 1401 bezeugt, laut welcher die Mönche des Prodromos-Klosters im Kloster Akapniou Zuflucht gefunden hatten.

Nach der Katastrophe, welche Bajazit I. in der Schlacht bei Angora im Juli 1402 erlitten hatte, wurde die Stadt Thessalonike und alle ihre Kirchen von Bajazits Nachfolgern den Christen zurückgegeben, sodass Ignatz von Smolensk im Jahre 1405 die Stadtkirchen und darunter das Prodromos-Kloster frei fand und besuchte. Noch einmal vor dem Jahre 1430 wird das Prodromos-Kloster in einem Chrysobull des Kaisers Johannes VII. Palaiologos vom Jahre 1407 als freies Kloster erwähnt.

b) Die Geschichte des Prodromos-Klosters kann aus Klosterurkunden des Iberon-Klosters auf dem Heiligen Berge rekonstruiert werden. So:

Nach einem Chrysobull des Kaisers Konstantin VII. Porphyrogenetos vom Jahre 946 wurde das Prodromos-Kloster von Verwandten dieses Kaisers nicht viel vor 946 gegründet. Es besass Güter mit zinspflichtigen Paroiken und Douloparoiken und 36 ihm geschenkten zinsfreien Paroiken. Die Tatsache, dass dies Chrysobull vom 946 sich niemals unter den Urkunden des Iberon-Klosters, welches im 946 noch nicht existierte, als Eigentumstitel befand, zeigt, dass das Prodromos-Kloster irgendwann zum Metochion (Klosterbesitz) des Iberon-Klosters wurde. Die Frage ist, wann dies geschah und wo ist die Urkunde dieser Übergabe?

Nach einem Chrysobull des Kaisers Basileios II. des Bulgarentöters vom Jahre 980 wird dem Bergünder des neuentstandenen Iberon-Klosters unter anderen auch das Leontios-Kloster in Thessalonike im Austausch gegeben. Was hat dieses Kloster mit unserem Prodromos-Kloster zu tun? Folgendes: Ein auf dieses Leontios-Kloster bezügliches Sigillion des Staatsbeamten Theodoros Kladon vom Jahre 960 oder 975, welches sich auch im Iberon-Kloster befand und welches so die Übergabe des Leontios-Klosters zum Iberon-Kloster schon indirekt beweist, spricht von 36 zinsfreien Paroiken, welche dem Leontios-Kloster ehemals von einem verstorbenen Kaiser Konstantin geschenkt worden waren. Es ist leicht durchzusehen, dass mit diesem verstorbenen Kaiser Konstantin kein anderer als Konstantin VII. Porphyrogenetos des Chrysobulls vom 946 und mit den 36 zinsfreien Paroiken keine andere als die 36 zinsfreien Paroiken des Prodromos-Klosters gemeint sind und folglich, dass das Prodromos-Kloster und das Leontios-Kloster ein und dasselbe Kloster ist. Der Klostername Leontios ist, sehr wahrscheinlich, einem nach 946 und vor 980 dazwischen gekommenen neuen Besitzer oder Erneuerer des Prodromos-Klosters zu verdanken und deshalb verschwindet der Name Leontios nachdem das Kloster im Jahre 980 zum Metochion des Iberon-Kloster wurde. Die Schlussfolgerung wäre, dass das Prodromos-Kloster im Jahre 980, obwohl unter dem Namen Leontios-Kloster, zum Metochion des Iberon-Klosters wurde und dass die diesbezügliche Übergaburkunde keine andere als das Chrysobull des Kaisers Basileios II. des Bulgarentöters vom Jahre 980, also die Gründungsurkunde selbst des Iberon-Klosters, ist.

Eine Reihe dann von Urkunden des Iberon-Klosters von den Jahren 1034, 1079, 1311, 1317, 1320 u.a. spricht vom Prodromos-Metochion des Iberon-Klosters in Thessalonike als von einem reichen an Klosterbütern Klosterbesitz. Unter ihnen gibt uns aber eine Verkaufsurkunde vom April 1320 die wertvolle topographische Angabe, dass das Prodromos-Kloster sich im

«Acheiropoietos-Stadtviertel) befand, in der Nähe also der heutigen Acheiropoietos-Kirche.

c) In Anbetracht der Tatsache, dass das Prodromos-Kloster vom Jahre 1430 an als türkische Moschee weiter existiert hat, muss man seine Stelle in der Stadt in heute noch merklichen türkischen Bauresten in der Nähe der Acheiropoietos-Kirche suchen. Solche gibt es tatsächlich nicht viel westlicher vom ehemaligen Aethrion der heutigen Acheiropoietos-Kirche und auf der nordseite der Egnatia-Strasse.

Dort steht heute noch das Badehaus «Paradeisos», welches nichts anderes ist als das türkische «Beji-Chamam», gebaut nach seiner arabischen Inschrift in der Zeit Murads II. im Jahre 1444 und erwähnt von Johannes Anagnostes als «gemeinsames Bad», für Männer und Frauen nämlich, wie es das «Beji-Chamam» tatsächlich war (Tsifte-Chamam). Daneben und östlich dieses alten Badehauses, der Acheiropoietos-Kirche zu, befand sich vor 75 Jahren das Souleiman-Djami, unter welchem D. Evangelides im Jahre 1933 die Grundlagen einer grossen Kirche mit iconomachischer Wandverzierung ausgegraben hat.

Nach den Feststellungen dieser Ausgrabung sind die drei Schiffe der Kirche nicht gleichzeitig gebaut, sondern die Seitenschiffe sind nachträglich zugebaut worden, zuerst das nördliche und dann das südliche Seitenschiff, und waren sie als Bergabungs-Kapellen benutzt. Das ursprüngliche Mittelschiff datiert D. Evangelides in den letzten Jahren der ersten Hälfte der 9. Jahrhunderts, d.h. zwischen 840-850.

Die Beschreibung des Evangelides-Fundes zeigt einige gemeinsame Merkmale mit der Entwicklungsgeschichte des Prodromos-Klosters, d.i.: Eine ursprüngliche Kirche (das Mittelschiff) von den Jahren 840-850, um welche als Katholikon später ein Kloster (das Prodromos-Kloster des Jahres 946) zugebaut wird. Ein Zusatz der nördlichen Bergabungs-Kapelle (vermutlicher Erneuerer Leontios des Leontios-Klosters). Ein Zusatz der südlichen Begrabungs-Kapelle, welche eine Zunahme der Mönchszahl verrät (grosses ausgewachsenes Prodromos-Metochion gegeben dem Iberon-Kloster).

Der Zusammenfall von vier Elemente auf derselben Stelle, d.h. 1) Der Fund des Evangelides in der Nähe der Acheiropoietos-Kirche, wie das Prodromos-Kloster war, 2) sehr alte türkische Baureste von der Zeit der Stadteroberung vom 1430 auf derselben Stelle, 3) christliche Klosterruinen unter den türkischen Bauresten, und 4) eine Analogie zwischen der architektonischen Entwicklung des Evangelides-Fundes und der Entwicklungsstufen der Geschichte des Prodromos-Klosters, macht sehr wahrscheinlich, dass wir uns hier auf der Stelle des verschwundenen Prodromos-Klosters befinden.